

ARCHEOLOGISCHE PROSPECTIE MET INGREEP IN DE BODEM

HALEN, Nederstraat – zone 2

verslag

Bree, 19 APRIL 2013

HAAST

Historisch en Archeologisch Advies, Studies en Toegepast onderzoek

Rik van de Konijnenburg
Grauwe Torenwal 6/00/1
B-3960 Bree (BE)
Mob. 0496 209 018
e-mail: rik@konijnenburg.com

Haast-rapport 2013-046/ OE project 2013-136/ wettelijk depot: D/2013/12654/06
verwijzing: VAN DE KONIJNENBURG, R., CLAESEN, J. en JANSSEN, J. (2013) Halen, Nederstraat – zone 2, Haast rapporten 2013-06, Bree

In opdracht van:
Bouwwerken Willy Knippenberg nv
Industrieterrein Jagersborg 1007
B-3680 Maaseik
Contact:
harrald.peerebooms@bwknv.be
tel. 089 56 06 80

Site: Halen - Nederstraat

Vergunningsnummer: Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed:

Datum aanvraag: 21/03/2013

Datum vergunning: 3/04/2013-(136) – (aangetekende post: 5/04/2013)

Terreinonderzoek:

Leidend archeoloog: Rik van de Konijnenburg (vergunninghouder)

Archeologen: Joan Janssen – Jan Claesen

Grondwerken : Algemene Bouwwerken Knippenberg nv

Auteur: Rik van de Konijnenburg

© 2013 HAAST bvba, *Grauwe Torenwal 6/00/1, B-3960 Bree*

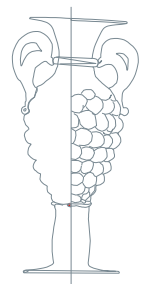
Foto's: HAAST – Rik vd Konijnenburg (tenzij anders vermeld)

Tekeningen: HAAST (tenzij anders vermeld)

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de uitgever.

Wettelijk depot: D/2013/12654/06

Copyright reserved. No part of this publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without the permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Administratieve Fiche	5
1° een inleiding	9
a) het project waarbinnen de opgraving is uitgevoerd met projectcode	9
b) begin- en einddatum van de periode waarin het onderzoek heeft plaatsgevonden	9
c) de organisatie van het archeologische onderzoek en de naam van de natuurlijke persoon of rechtspersoon die door zijn actie of acties de ingreep in de bodem veroorzaakt of noodzakelijk maakt	9
2° een beschrijving van de vindplaats	9
a) de vindplaatsgegevens met vermelding van gemeente, plaats, toponiem, minimaal 4 xy- Lambertcoördinaten en alle bekende identificatiecodes	9
b) de topografische ligging van de vindplaats door middel van een situatiekaart van de vindplaats op basis van een topografische kaart. Als het om een digitale kaart gaat wordt bij voorkeur gekozen voor georeferende GIS- en Autocad-bestanden en -plannen	10
c) een korte bespreking van de vindplaats in zijn archeologische context, zoals archeoregio, met vermelding van de geraadpleegde literatuur en database	11
d) de landschappelijke ligging, inclusief bodemkundige of geologische situering, grondgebruik en fysisch-geografische (literatuur)gegevens over de archeoregio	12
Geomorfologie	13
Bodemkundig	13
e) een projectie van de aangetroffen sporen op de bouwplannen	14
f) een projectie van de aangetroffen sporen op het kadasterplan	15
3° archeologische voorkennis	15
a) een omschrijving van desktop-voorstudie, consultatie en interpretatie van de Centrale Archeologische Inventaris inbegrepen	15
b) een omschrijving van eventueel archeologisch vooronderzoek, al dan niet zelf uitgevoerd	23
4° de onderzoeksopdracht; enkel met betrekking tot ZONE 1, kadastrale percelen 788L (partim) en 788M	28
5 Besluit	35
6 aanbevelingen voor het vervolgonderzoek met betrekking tot de vindplaats zone 1	39

7° een samenvatting, met vermelding van de vraagstelling, van de gevolgde onderzoeksmethode en de resultaten	40
Antwoord op de gestelde onderzoeksvragen mbt tot Halen Nederstraat, zone 1	41
8° literatuur	45
9° bijlagen (inventariserende metagegevens)	45

1. Inleiding

Administratieve Fiche

Administratieve gegevens;	
a) naam van de opdrachtgever;	Bouwwerken Willy Knippenberg nv Industrieterrein Jagersborg 1007 B-3680 Maaseik
b) de naam van de uitvoerder, hetzij het bedrijf, de instelling of de privépersoon;	HAAST bvba, Rik van de Konijnenburg, Grauwe Torenwal 6/00/1 - 3960 Bree – tel. 0496.209.018, email: rik.vandekonijnenburg@telenet.be
c) de naam vergunninghouder;	Rik van de Konijnenburg
d) beheer en de plaats van de geregistreerde data en opgravingsdocumentatie;	Grauwe Torenwal 6/00/1 - 3960 Bree
e) het beheer en de plaats van de vondsten en stalen;	Grauwe Torenwal 6/00/1 - 3960 Bree
f) projectcode;	Haast-2013-136
g) de vindplaatsnaam;	
h) de locatie met vermelding van provincie, gemeente, deelgemeente, plaats, toponiem en minimaal 4 xy-Lambertcoördinaten;	Provincie: Limburg Gemeente: Halen Deelgemeente: Halen centrum Toponiem: Nederstraat (straatnaam) Lambertcoördinaten: NW-hoek : x=202422,5 y=182278 NO-hoek : x=202438,5 y=182289 ZO-hoek : x=202448 y=182265 ZW-hoek : x= 202432,5 y=182262
i) het kadasterperceel met vermelding van gemeente, afdeling, sectie, perceelsnummer of –nummers en kaartje;	Halen, afd.1Sie B, percelen 790D (partim, 791H en 792E
j) een kaart van het onderzoeksgebied op basis van de topografische kaart op schaal 1:10.000, maar meer in detail, afhankelijk van de grootte van het projectgebied;	Kaart: cfrt infra
k) de begin- en einddatum van de uitvoering van het onderzoek;	Prospectie met ingreep in de bodem, uitgevoerd op dinsdag 9/04/2013
l) Actueel Bodemgebruik	Bouwterrein
m) Terreinoppervlakte	355,46 m ² (gemeten op http://geovlaanderen.agiv.be/gdiviewer)
1° een omschrijving van de onderzoeksoopdracht;	
a) een verwijzing naar de bijzondere voorwaarden, die zijn opgenomen in de vergunning;	Reden van de opgraving ¹ : De nv Knippenberg zal op het terrein 12 appartementen met kelders realiseren. Het project is ca 900 m ² groot (zone 1 + zone 2) en bevindt zich in de historische kern van Halen, ten zuiden van de kerk en langs de bekende archeologische site CAI 52153 (volle middeleeuwen)

¹ Overgenomen uit Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Halen-Nederstraat, Steven Mortier, erfgoedconsulent, februari 2013.

<p>b) een omschrijving van archeologische verwachtingen;</p>	<p>Halen² werd voor het eerst vermeld in 741 als Halon (van het Germaanse Halhum; bocht in hoogland). Ca. 741 vermeld als schenking van Robrecht van Haspengouw aan de abdij van St. Truiden. Vanaf ca. 1189 werd Halen toegevoegd aan het grondgebied Brabant. In 1206 verwierf Halen stedelijke vrijheden. Gelegen aan de grens van Brabant met Luik, aan de samenvloeiing van de Demer, Velpe en Gete, had de stad een strategische positie. Vermoedelijk kreeg de stad kort na 1189 reeds stadsmuren. De stad kende een bloeiperiode in de 14^e en 15^e eeuw. In deze periode was de stad zetel van een munt, was er een wisselkantoor (het Lombaardhuis) en een lakenhal. In de 16^e eeuw werd de stad herhaaldelijk aangevallen. Tot de 18^e eeuw werd de stad geplaagd door bezettingen, epidemieën, overstromingen en economisch verval. Pas in de 19^e eeuw begon Halen weer op te bloeien.</p> <p>De St Pieter in Banden kerk³ is een gotische kerk, waarvan het oudste nog bewaarde deel, de vierkante westtoren, uit de 13^e eeuw dateert. Tot 1852 werd er rond de kerk begraven, vooral ten noorden van de kerk. In 1853 werd er een nieuw kerkhof aangelegd ten noordoosten van de kerk. Na WO I werd ook hier niet meer begraven maar werd de begraafplaats verplaatst naar de Diestsestraat.</p> <p>CAI 52153 werd in 2007-2008 opgegraven door ARON⁴ via 2 vlakken. De opgraving werd bemoeilijkt door de hoge grondwaterstand en vervuiling door stookolie en zware metalen. In het noordwestelijk deel van de opgravingszone werd een deel van het 19^e-eeuws kerkhof aangetroffen. Belangrijke structuren waren een gebouw met fundamenteën uit ijzerzandsteen, 2 kelders, een houten, rechthoekig driebeukig gebouw en 2 ovens. De meeste sporen en structuren lijken uit de 12^e – 14^e eeuw te dateren. Een aantal greppels en paalsporen suggereren middeleeuwse en postmiddeleeuwse perceelsindelingen. Na consultatie van een geoloog bleek dat de veronderstelde moederbodem een erosiepakket was. Dit pakket bevatte Romeinse scherven, besmeten aardewerk en een 20-tal silexartefacten.</p> <p>Het huidige onderzoeksterrein valt uiteen in 2 zones:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zone 1: ten zuiden van de kerk en ten zuidwesten van CAI 52153, ca. 500 m² groot. Hier stond de voormalige pastorie. Door de uitbraak van de pastorie en de kelders is hier een grote put
--	---

² SCHLUSMANS, F., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Hasselt*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 6N1, 1981 en LAUWERS, B. en BORGERS, K., *Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat – Nederstraat te Halen. Onderzoek in opdracht van Bouwwerken Knippenberg nv*, ARON Rapport 17, 2008.

³ SCHLUSMANS, F., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Hasselt*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 6N1, 1981 en LAUWERS, B. en BORGERS, K., *Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat – Nederstraat te Halen. Onderzoek in opdracht van Bouwwerken Knippenberg nv*, ARON Rapport 17, 2008.

⁴ LAUWERS, B. en BORGERS, K., *Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat – Nederstraat te Halen. Onderzoek in opdracht van Bouwwerken Knippenberg nv*, ARON Rapport 17, 2008.

	<p>ontstaan. Vermoedelijk zijn er nog archeologische niveaus bewaard onder de put van de voormalige kelder cfr. onderzoek Aron in 2007/2008.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zone 2: ten zuiden van CAI 52153, ca. 400 m² groot, ligt nu braak.
c) de wetenschappelijke vraagstelling met betrekking tot het onderzoeksgebied;	<p>Doel van de bureaustudie en de prospectie met ingreep in de bodem is een eerste archeologische evaluatie van het terrein. Er dienen aanbevelingen te worden geformuleerd naar vervolgonderzoek en –strategie toe. Tijdens de bureaustudie moeten minimaal volgende onderzoeksvragen beantwoord worden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wat zijn de gekende archeologische en historische gegevens? - Hoe was de oude perceelsindeling? - Hoe groot waren de verschillende huizenblokken? - Welke info is er nog te vinden over de huidige bebouwing of voormalige constructies op het terrein? - Is er via archeologisch onderzoek of waarnemingen op aanpalende of nabijgelegen percelen reeds info beschikbaar over de dikte en de opbouw van het aanwezige bodemarchief? - Welke info is er nog te vinden over oudere kerkfases- en kerkhoffases? - Wat is de ouderdom van het kerkhof? - Tot wanneer bleef het kerkhof in gebruik? - Werd het kerkhof ooit geruimd? - In welke mate is het terrein reeds verstoord? - In welke mate verstoren de geplande werken archeologisch erfgoed? - Welke onderzoeksvragen moeten bijkomend bij de prospectie met ingreep in de bodem beantwoord worden? - Wat is de te volgen strategie tijdens het prospectieonderzoek, rekening houdend met het hoge grondwaterpeil? <p>Tijdens de prospectie met ingreep in de bodem:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zijn er archeologische sporen aanwezig? - Bevinden de sporen zich in stratigrafisch verband? - Hoeveel verschillende lagen/stratigrafie zijn er te onderscheiden in de verschillende proefputten? En hoe zijn die over de verschillende putten heen gelinkt? - Bevatten deze lagen archeologische vondsten? - Uit welke periode dateren de vondsten? - Hoe is de bewaringstoestand van de sporen? - Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren? - Zijn er post/laatmiddeleeuwse kelders aanwezig? - Zijn er één of meerdere vloeren in deze kelders? - Is er onder de kelders nog archeologisch erfgoed aanwezig? - Kan het voormalige kerkhof afgebakend worden? - Zijn er nog graven aanwezig of werd het kerkhof volledig geruimd? - Wat is de ouderdom van de graven?

	<ul style="list-style-type: none"> - Wat is de densiteit van de begravingen? - Bevinden de graven zich in verschillende stratigrafische niveaus? - Wat was de invloed van de bestaande bebouwing/verhardingen op het archeologisch erfgoed? - Is er effectief sprake van een erosiepakket? - Op welke hoogte bevindt zich de natuurlijke bodem? - Wat is de impact van de geplande werken op de archeologische waarden? - Kunnen de resultaten van de bureaustudie fijngesteld worden? - Welke onderzoeksvragen moeten bij een eventueel vervolgonderzoek beantwoord worden? - Wat is de te volgen opgravingsstrategie bij een vervolgonderzoek?
d) de doelen en wensen van de natuurlijke persoon of rechtspersoon die door zijn actie of acties de ingreep in de bodem veroorzaakt of noodzakelijk maakt;	De nv Knippenberg zal op het terrein 12 appartementen met kelders realiseren.
e) eventuele randvoorwaarden;	
2° eventuele raadpleging van specialisten;	
a) een omschrijving van de inbreng van specialisten als hun advies werd ingewonnen bij substantiële staalname voor specialistisch onderzoek;	nvt
b) een omschrijving van de inbreng van specialisten als zij betrokken worden bij de conservatie.	nvt
c) een omschrijving van de algemene wetenschappelijke advisering door personen die buiten het project stonden.	nvt
Overdracht vondsten / opgravingsarchief	
Verslag: Digitale en analoge kopieën	Bouwwerken Willy Knippenberg nv Industrieterrein Jagersborg 1007 B-3680 Maaseik
	Dhr. Steven MORTIER / Werner WOUTERS Erfgoedconsulent Agentschap Onroerend Erfgoed Phoenixgebouw 8 ^{ste} verdieping Koning Albert II-laan 19, bus 5 B-1210 Brussel - Tel. 02 553 16 50 (2 exemplaren)
	Ingrid Vanderhoydonck / Annick Arts Agentschap Onroerend Erfgoed Vlaams administratief centrum Hasselt Koningin Astridlaan 50, bus 1 B-3500 HASSELT
	KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK VAN BELGIE WETTELIJK DEPOT Keizerslaan, 4 – 1000 Brussel

	(2 exemplaren)
	Stadsbestuur Halen Markt 14 B-3545 Halen
Toezichthoudende overheid	Vlaamse Overheid, Agentschap Onroerend Erfgoed afdeling Limburg Mevr. Ingrid Vanderhoydonck / Annick Arts Koningin Astridlaan 50 bus 1 B – 3500 Hasselt

1° Inleiding;

a) het project waarbinnen de prospectie is uitgevoerd met projectcode;

Halen – Nederstraat zone 2 is het oostelijke deel van het terrein Halen Nederstraat; percelen Halen afd 1 Sie B, percelen 790D (partim, 791H en 792E. Voor dit project werd een vergunning tot prospectie bekomen onder licentie Onroerend Erfgoed 2013-136 op naam van Rik van de Konijnenburg, Jan Claesen en Joan Janssen, licentiaten / Master in de Archeologie. De vergunningscode wordt overgenomen als projectcode.

b) begin- en einddatum van de periode waarin het onderzoek heeft plaatsgevonden;

Op het terrein werd een stratigrafische evaluatie gehouden aan de hand van twee prospectieputten op 9 april 2013. Het veldwerk omhelsde het graven van twee prospectieputten, conform de Bijzondere Voorwaarden.

c) de organisatie van het archeologische onderzoek en de naam van de natuurlijke persoon of rechtspersoon die door zijn actie of acties de ingreep in de bodem veroorzaakt of noodzakelijk maakt;

Het archeologisch onderzoek werd uitgevoerd door HAAST bvba, Grauwe Torenwal 6/00/1, 3960 Bree. De volgende archeologen waren op 9/04/2013 aanwezig op het terrein: Rik van de Konijnenburg, Jan Claesen, Joan Janssen, bijgestaan door twee medewerkers van de firma Algemene Bouwwerken W. Knippenberg.

De veroorzaker van de actie: Algemene Bouwwerken W. Knippenberg nv, Industrierterrein Jagersborg 1007 – 3680 Maaseik

2° Beschrijving van de vindplaats;

a) de vindplaatsgegevens met vermelding van gemeente, plaats, toponiem, minimaal 4 xy-Lambertcoördinaten en alle bekende identificatiecodes;

De vindplaats is gelegen aan de Nederstraat in Halen-centrum, ten zuiden van de hoofdkerk, de Sint-Pieters-in-banden-kerk en vlak naast CAI vindplaats 52153.

Identificatie:

Halen,

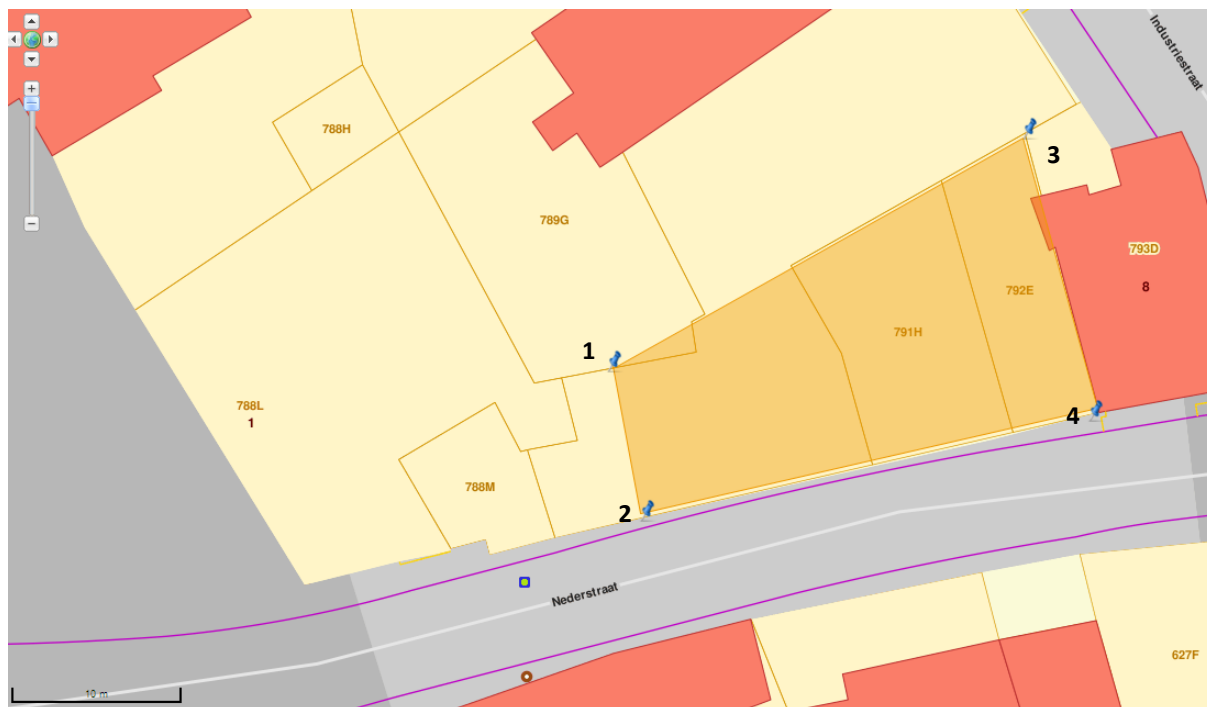
Nederstraat z/n

<http://geo-vlaanderen.agiv.be/gdiviewer/>

Lambertcoördinaten: de vindplaats situeert zich tussen volgende coördinaten:

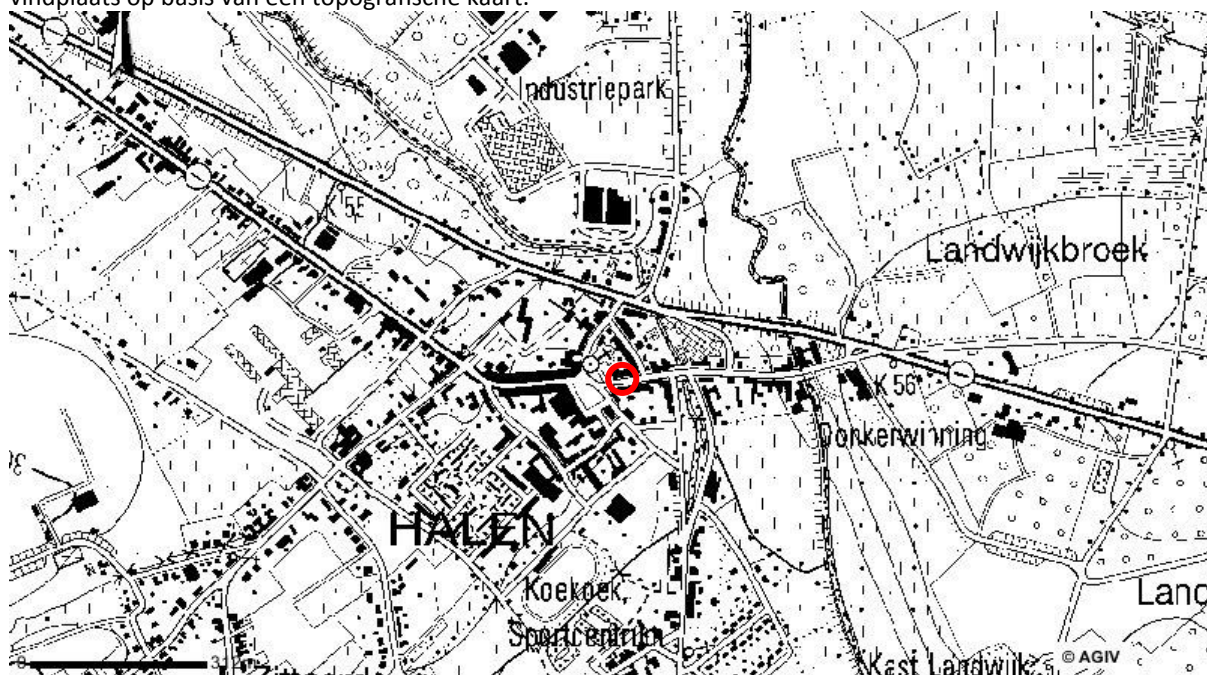
NW-hoek (1)	X=202453	Y=182266
ZW-hoek (2)	x=202451	Y=182275
NO-hoek (3)	x=202476	Y=182289
ZO-hoek (4)	X=202480	Y=182272

De geografische coördinaten zijn genomen met een gps-toestel *Bushnell Backtrack point 5 GPS*, gecontroleerd op www.agiv.be - GRB, geoviewer en er werd gebruik gemaakt van de omrekenstabellen van de coördinaten volgens de Steenhagen coördinatentransformator⁵.

Coördinaten geprojecteerd op kadastraalplan (©Agiv, www.agiv.be)

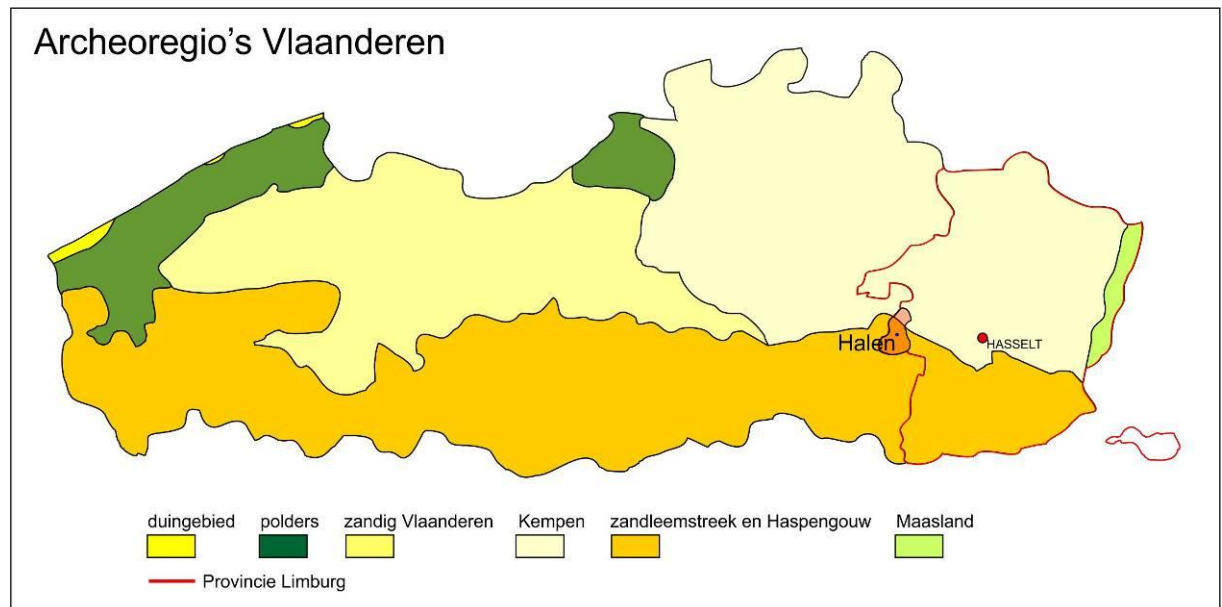
b) de topografische ligging van de vindplaats door middel van een situatiekaart van de vindplaats op basis van een topografische kaart.

⁵ <http://estevenh.home.xs4all.nl/1/frame/fr0.html>

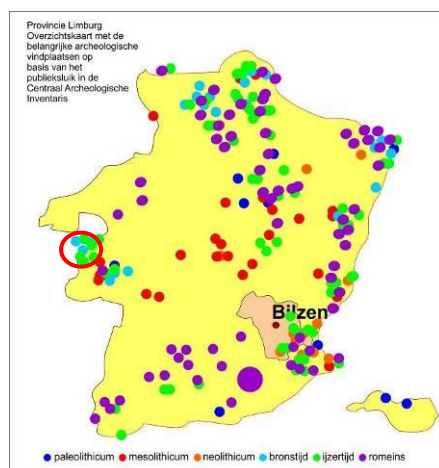
Het te onderzoeken gebied wordt ten zuiden begrensd door de Nederstraat, ten oosten door een overeind gebleven hoekhuis, staande aan de Nederstraat en de Industriestraat, ten noorden liggen nieuwbouwappartementen in de zone onderzocht door ARON in 2008-2009 met ten westen daarvan het kerkveld van en de Sint-Pieters-in-banden-kerk. Ten oosten ligt het terrein zone 1, onderzocht op 15/02/2013 doormiddel van een terreinstudie⁶.

c) een korte bespreking van de vindplaats in zijn archeologische context, zoals archeoregio, met vermelding van de geraadpleegde literatuur en database;

Halen is te situeren aan de noordrand van de leemstreek. De streek is vooral bekend omwille van de Slag der Zilveren Helmen uitgevochten in augustus 1914 tijdens WOI.

Op onderstaand kaartje, opgemaakt op basis van de gegevens verkregen uit het publieksluik van de Centraal Archeologische Inventaris is Halen, rood omcirkeld, te situeren in een streek vooral bekend voor mesolithische, ijertijd, bronstijd en enkele Romeinse vondsten. Meest bekend is het onderzoek uitgevoerd door dhr. L. Van Impe uitgevoerd in de jaren 1980 – 1990 te Donk, tussen Halen en Herk-de-Stad⁷.

Meer gedetailleerde informatie is te vinden in bronnen die ook publiek te raadplegen zijn zoals op <https://onderzoeksbalans.onroerendergoed.be> en, gedateerd als bron, de inventaris van Bauwens-Lesenne⁸.

⁶ Van de KONIJNENBURG, R. (2013) Archeologische terreinstudie, Halen – Nederstraat zone 1, HAAST-rapport 2013-04 – D2013/12654/04

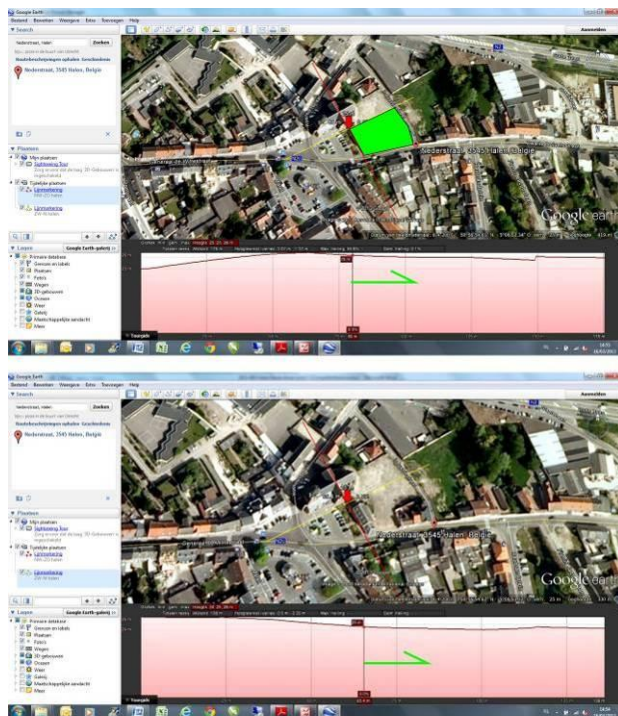
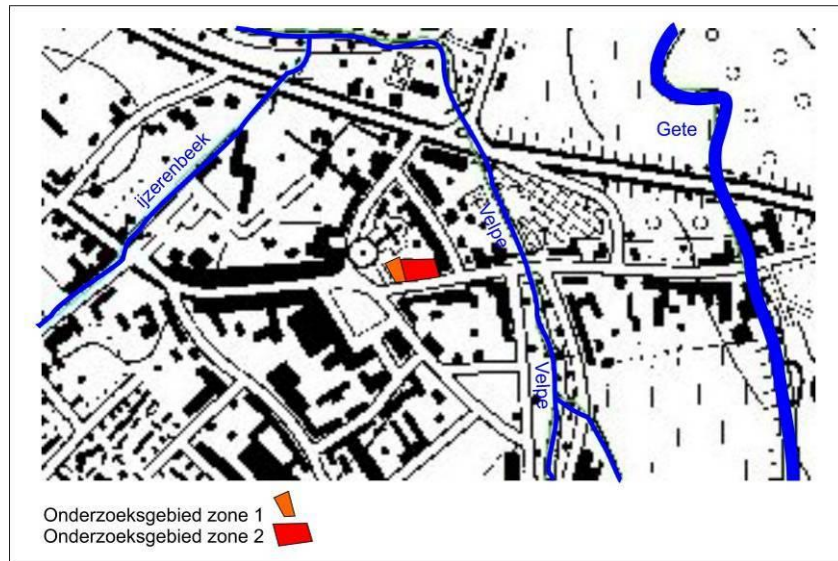
⁷ Onder meer : Van Impe L. 1983: *Het oudheidkundig bodemonderzoek in Donk (Gem. Herk-de-Stad) 1977-1982* in *Miscellanea Archaeologica in honorem H. Roosens*, Archaeologia Belgica, 255, Brussel, 65-94 - VAN IMPE, L., HUYGE, D., VAN LAERE, R. en G. VYNCKIER 1992: Archeologisch onderzoek in en rond de Demervallei, in: *Speurwerk. Archeologische monumentenzorg in de Euregio Maas-Rijn*, 550- 561.

⁸ BAUWENS-LESENNE, M. (1968) Oudheidkundige repertoria VIII, Bibliografisch repertorium van de oudheidkundige vondsten in Limburg, behoudens Tongeren-Koninksem (vanaf de vroegste tijden tot de Noormannen), Brussel - p.162-164.

d) de landschappelijke ligging, inclusief bodemkundige of geologische situering, grondgebruik en fysisch-geografische (literatuur)gegevens over de archeoregio;

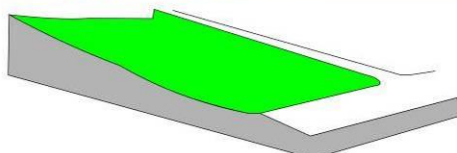
Geografisch gezien situeert Halen zich in het zuidelijke gedeelte van de Demervallei aan de noordrand van de Leemstreek. De Gete stroomt op ongeveer 250 meter ten oosten van het onderzoeksgebied, de IJzerenbeek op ongeveer 250 meter ten westen ervan. De Velpe stroomt parallel aan de Industriestraat en dwars de Nederstraat op ca 120 m ten oosten van de zoekzones 1 en 2. Het terrein helt licht af in oostzuidoostelijke richting.

Uittreksel uit de Hydrografische kaart (©AGIV, www.agiv.be – geoloketten):

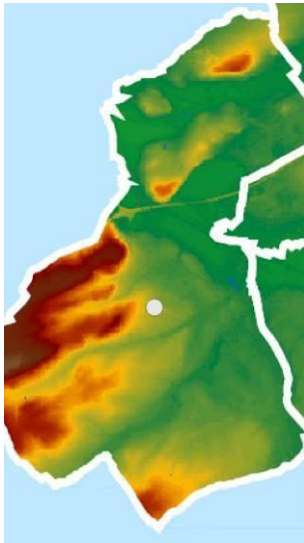
Niveau van het huidige maaiveld:

Op basis van gegevens verkregen via Google earth (© 2013 Google - ©2013 Aerodata Surveys) is duidelijk de helling van het terrein te zien in oostzuidoostelijke richting; dalend naar de vallei van de Velpe.

Halen en de quasi zuid-noord georiënteerde stroomgebieden van de Ijzerenbeek, Velp en Gete maken deel uit van de Demervallei, die hier een behoorlijke breedte heeft. De Demer stroomt tussen de getuigenheuvels van het Lummense Heuvelland.

De Demervallei. De Demer kronkelt zich in een brede alluviale vlakte en werd op vele plaatsen gekanaliseerd. De Demervlakte is drassig en bevat veel beekjes, afwateringskanaaltjes en enkele vijvers. Aan de rand van de Demervallei komen enkele lage reliëfvormen voor, o.a. ten N van Halen en ten W van Hasselt. Deze langgerekte lage ruggen worden windwallen genoemd en zijn langwerpige 2-3m boven de omgeving uitstekende wallen die tot 1 à 2km lang kunnen zijn. Ze werden gevormd door materiaal dat door de wind uit de toenmalige brede rivierbedding geblazen werd. zeer rechtlijnig verloopt is op basis van de opeenstapeling van de pakketten te bestempelen als een Cuestafront. In functie van de resistentie van de samenstellende elementen ontwikkelt zich een typische helling. De zuidhelling van de heuvelrij die het meest zuidelijke voorkomen van de Formatie van Diest aangeeft, is iets steiler dan de NW helling omdat zich daar een helling ontwikkeld heeft in een resistente laag (Formatie van Diest) op een minder resistente laag (Formatie van Bolderberg). De noordhelling is enkel in de Formatie van Diest gevormd. Vbn. de Molenberg ten NO van Loksbergen of de ZO helling van de Kolenberg te Zelem of de ZO rand van de Willekensberg te Lummen.

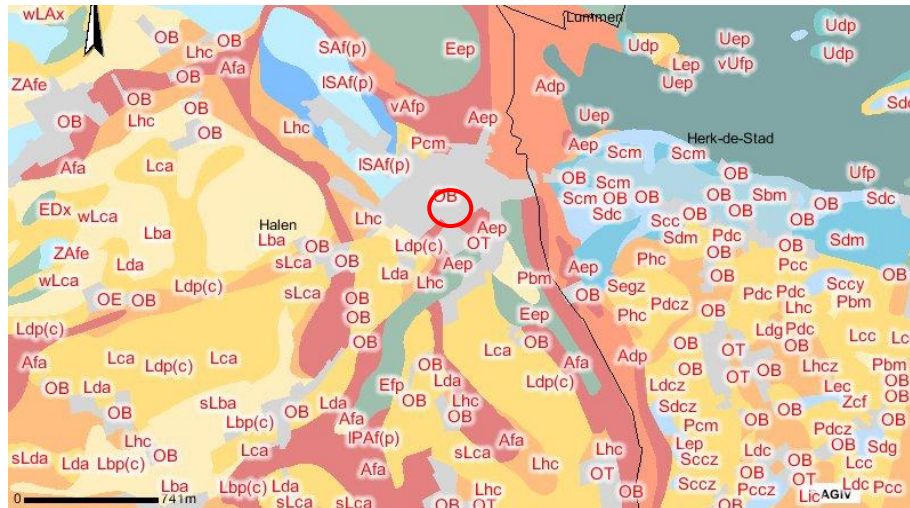

In het ZW van het kaartblad erodeert de Demer door de zuidelijke rand van de Formatie van Diest. Die zuidrand die zeer rechtlijnig verloopt is op basis van de opeenstapeling van de pakketten te bestempelen als een Cuestafront. In functie van de resistentie van de samenstellende elementen ontwikkelt zich een typische helling. De zuidhelling van de heuvelrij die het meest zuidelijke voorkomen van de Formatie van Diest aangeeft, is iets steiler dan de NW helling, omdat zich daar een helling ontwikkeld heeft in een resistente laag (Formatie van Diest) op een minder resistente laag (Formatie van Bolderberg). De noordhelling is enkel in de formatie van Diest gevormd. Voorbeelden: de Molenberg ten NO van Loksbergen of de ZO helling van de Kolenberg te Zelem of de ZO rand van de Willekensberg te Lummen.

Situering van Halen-centrum in het hoogtemodel Limburg, grondgebied gemeente Halen. Hierop is duidelijk te zien dat Halen aan de noordoostelijke voet van een zuidwest-noordoostelijke uitloper van een heuvelrug ligt.

Bodemkundig: Bodemkaart van de ruimere omgeving van het onderzoeksgebied. Schaal 1:20.000 (bron: AGIV).

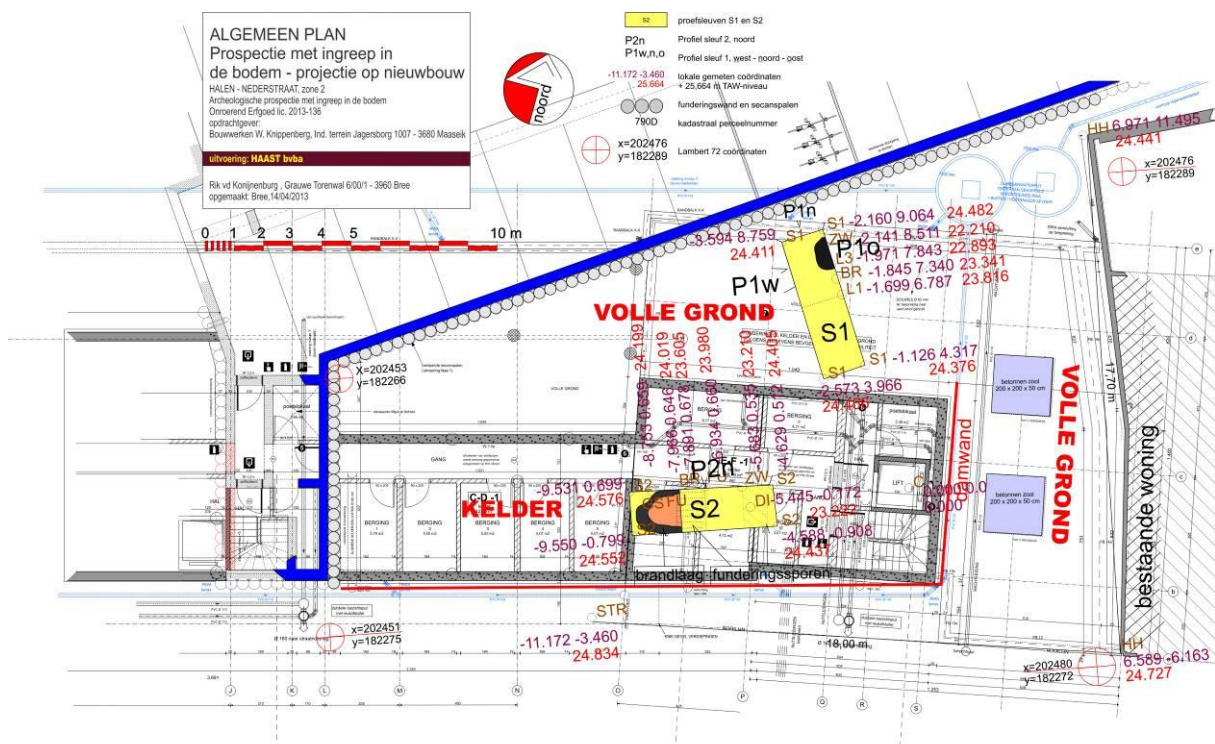
⁹ FREDERICKX, E. en GOUWY, S (1996) , Toelichting bij de Quartairgeologische kaart, kaartblad 25 Hasselt, KULeuven - Vlaamse Overheid dienst natuurlijke rijkdommen, Brussel, p. 5

De ruimere omgeving van het onderzoeksterrein wordt bodemkundig gedomineerd door zeer droge tot matig natte lemig zandgronden (o.a. serie SAf) en droge tot zwak gleyige zandleemgronden met textuur B horizont (o.a. series Lba en Lca) ten zuiden en zuidwesten van de stadskern, en leemgronden tot zware kleigronden ten noorden en noordoosten van de stad (o.a. series Adp, Aep, Eep en Uep). Deze gronden zijn veel te nat en soms tijdelijk overstroomd in de winter en goed vochthoudend in de zomer¹⁰.

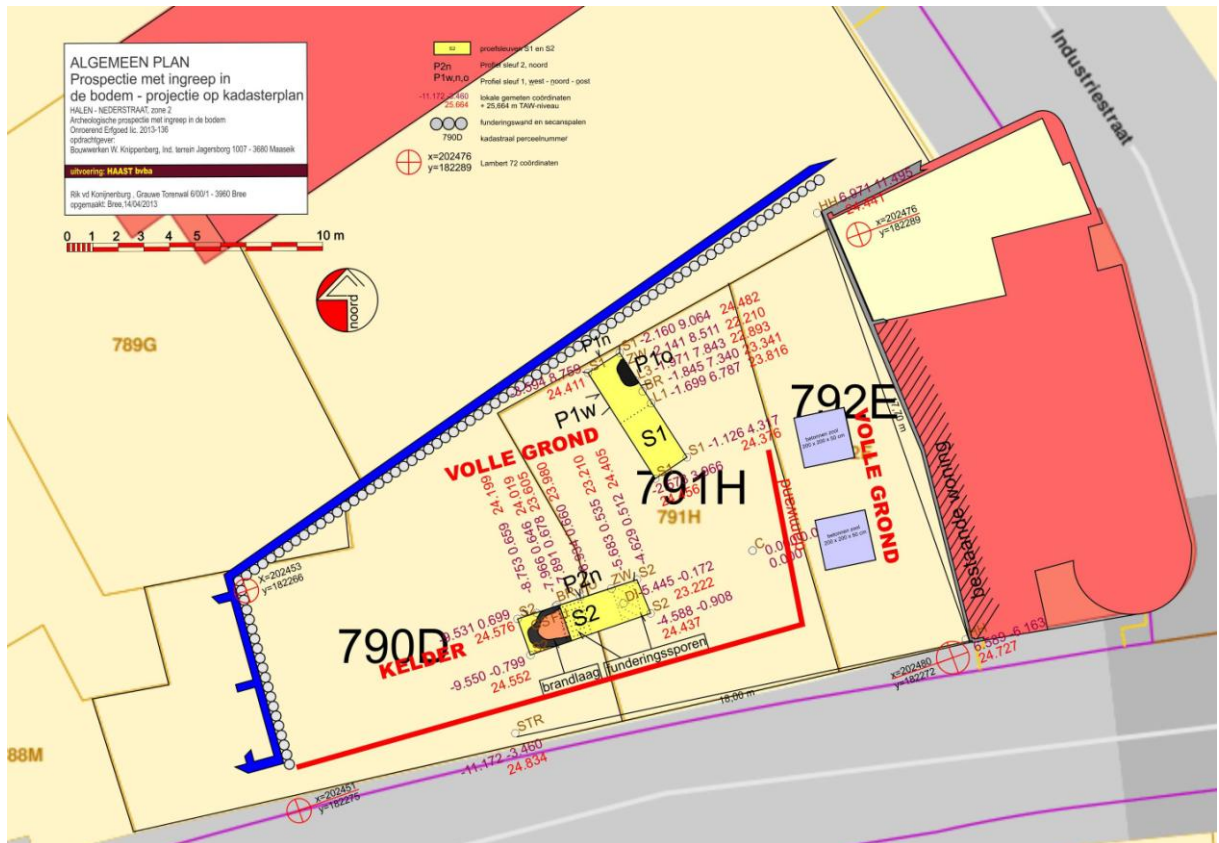
- e) een projectie van de aangetroffen sporen op de bouwplannen;

Projectie van het bouwplan op het prospectieplan

¹⁰ LAUWERS, B. en BORGERS, K (2008) Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat – Nederstraat te Halen, ARON rapport 17, p. 3

f) een projectie van de aangetroffen sporen op het huidig kadasterplan;

3° archeologische voorkennis;

a) een omschrijving van desktop-voorstudie, consultatie en interpretatie van de Centrale Archeologische Inventaris inbegrepen;

Historische achtergrond¹¹

De stad Halen¹²

Wanneer Robertus, Graaf van Hesbanië in 741 de villa Halen samen met de villae Schaffen, Velpen en Meerhout en de kerk van Donk aan de Sint-Trudoabdij van Sint-Truiden schenkt duidt voor het eerst de naam *HALEN* op. Een villa kan geïnterpreteerd worden als een landgoed met akkers en weilanden. Hieruit kan afgeleid worden dat het grondgebied Halen in de 8ste eeuw al bewoond was. Door de aanwezigheid van een Merovingisch grafveld in Linkhout en een grote nederzetting uit de ijzertijd in Donk, tussen Halen en Herk-de-Stad, mogen we stellen dat de streek al veel vroeger dan de 8ste eeuw bewoond geweest is.

Dankzij de gunstige ligging aan de samenloop van Gete en Demer en de aanwezigheid van de Velpe, die de dorpskern doorkruiste, steeg het aanzien van Halen. Halen werd een welvarend

¹¹ Gebaseerd op: LAUWERS, B. en BORGERS, K (2008) Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat – Nederstraat te Halen, ARON rapport 17, p. 4 - 11

¹² Basiswerken voor deze beknopte historische schets van de stad zijn de publicaties van MAAS, P. (1877-1878) Kort overzicht van de geschiedenis der stad Halen, Hasselt. en K. VERHELST (1993), VERHELST, K. (1993) De domeingroep Halen. Een onderzoek naar de historischgeografische, economische, politieke en religieuze structuren van de parochies Donk, Halen, Linkhout, Berbroek, Zelk, Scholen en Loksbergen tijdens de vroege en volle middeleeuwen, Het Oude Land van Loon 48, p 3-187 en GERITS, J. (1989) Historische Steden in Limburg, Gemeentekrediet – Brussel, p. 81 – 96.

economisch centrum en in 1189 kwam de domeingroep Halen in het bezit van de hertogen van Brabant. In 1206 verleende Hendrik I, hertog van Brabant, Halen haar eerste vrijheden.

Het strategisch belang van de stad werd benadrukt door de bouw van een stadsomwalling kort na 1189. In plaats van als villa werd Halen vanaf dan beschreven als oppidum; versterkte stad.¹³

Halen kende in de 13de – 15de eeuw een bloeiende lakenhandel. Er was in 1368 zelfs al een wisselkantoor; een bewijs van Halen als belangrijk handelscentrum. De wisselhandel en de lakenhandel gingen ten onder bij verwoestingen van de stad in de 15de en 16de eeuw. Halen had bloeiende markten. Het voorrecht tot het houden van markten werd in een oorkonde van 1385 door hertogin Johanna van Brabant bekrachtigd. Echter, drie jaarmarkten waren in onbruik geraakt door *grootte ruïne, spoliatie ende destructie bij gevanckenisse, roevinge en de brant vanden meesten deel van de huysen, kercke ende andere publycke plaatsen*.

Ondanks een economische heropleving in de 17de eeuw kon Halen zijn laatmiddeleeuwse bloeiperiode niet meer evenaren. Het stadje bleef een landelijk karakter behouden waarvan de stadsboerderijen die in tot in de 18de en 19de eeuw in het stadscentrum werden opgericht, getuigen zijn.

Het afremmen van de handel moet zeker in verband worden gebracht met de herhaaldelijke verwoestingen die de stad troffen; in 1483, 1507, 1572, 1604, 1635 en 1637. Die verwoestingen bestonden onder meer uit het platbranden van huizen en panden, en zoals blijkt uit vorige alinea's, ook de kerk en andere publieke plaatsen ontsnapten er niet aan. Bovendien werd de stad regelmatig getroffen door epidemieën, zoals de pest, en overstromingen.

In 1496 telde Halen 52 haardsteden binnen de muren. In 1526 werden binnen de stadswallen maar 48 huizen geteld waarvan 34 bewoonde, 2 onbewoonde, 8 woningen van de armendis en 4 huizen van geestelijken.

In 1709 bestond de Halense bevolking uit 162 gezinnen, samen 1.392 inwoners. Dit betekent een gemiddelde gezinsgrootte van 8,59 leden per gezin. Als er in 1526 slechts 46 bewoonde huizen zijn, waarvan 4 huizen van geestelijken, kan de bevolking à rato van een gelijke gezinsgrootte geschat worden op ongeveer 350 à 360 inwoners; een opmerkelijk verschil.

In 1612 schrijft Guicciardini in zijn Beschrijvinghe van alle der Neder-landen: "Halen light op den voorgenoemden watervliet Gete / twee mylen van Leeuwe / ende vier van Landen: maer midts dat dese plaetse is op 't uysterste van Brabandt / vast aen het landt van Luyck / ende niet verre van Ghelderlandt / soo is zij dickwils door oorloghen verwoest ende verdorven: ende heeft van de Landsheeren seer schoone privilegien verkregen om wederom opgebouwt te moghen worden"¹⁴.

Zelfs in het midden van de 18de eeuw bleek er in Halen niets te vinden dan Krijgstoerusting en Tenten. In zijn beschrijving van de stad haalt ook De Cantillon¹⁵ aan: "Dezelve heeft dikwils de yslykheden en verwoestingen gevoeld, welke langduurige Oorlogen naar zig slepen, alwaar men alles verwoest en verdelgt; ook heeft deze Stad niets behouden van de Vryheden, welke de Heeren aan dezelve geschonken hebben, tot vergeldinge van de schade; alleen goederen van welke het Staal en Vuur hen niet beroven kunnen". Dan volgt in de beschrijving van Halen een verhaal over de bezetting door Oostenrijkse Huzaren onder leiding van Majoor Beck, de aanval van de Franse troepen op de stad op 22 mei 1747 die: "daar niets vonden dan Krygstoerusting en Tenten, in

¹³ GERITS, Jan. (1989) *Historische steden in Limburg*, s.l., MEETS, M. & K. VERHELST (1992) *Een tinnen schotel met Leuvens stadsmerk gevonden te Halen*, Limburg 71, p 69-83.

¹⁴ GUICCIARDINI L (Guicciardini Ludovici) (1612), *Beschrijvinghe van alle de Neder-landen*; anderssins gheenoemt *Neder-Duytslandt*, Amsterdam, p. 119a – 119b

¹⁵ DE CANTILLON (1770), *Vermakelykheden van Brabant en deszelfs onderhoorigen Landen*, heruitgegeven door Uitgeverij C. de Vries-Brouwers, Antwerpen, 2007, p.26 – 27.

plaatse van Gevangenen, welke zy voorneemens waren te maken. Zy hebben daar enige werken geslegt, en keerden weder naar Leuven”

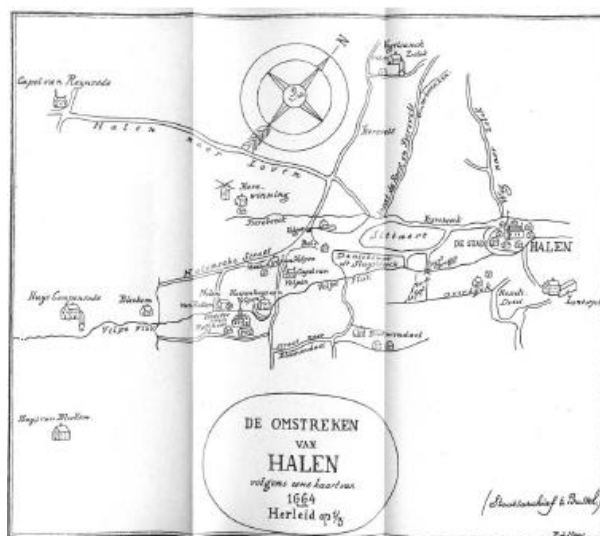
Vanaf de tweede helft van de 18de eeuw lijkt er een economische heropbloei plaats te vinden. De inwoners hebben blijkbaar een groter gevoel van veiligheid waardoor in 1823 de Luikse en Diestse poort, twee van de drie poorten in de omwalling van de stad, afgebroken werden.

De wereldoorlogen hebben ook in Halen hun sporen nagelaten. De Slag der Zilveren Helmen is één van de memorabele veldslagen uit WO1, uitgevochten in augustus 1914. De veldslag is in de geschiedenis gekend als de enige Belgische overwinning in WO I die zonder hulp van de geallieerden op de Duitse troepen werd behaald. Op 10 augustus 1924 huldigde koning Albert I, ter ere van de Belgische gesneuvelde soldaten, een ruiterstandbeeld in op de markt¹⁶.

Maar ook WO2 liet zijn sporen na. Zo werd de brug over de Velpe in de Nederstraat bij de doortocht van de Duitse troepen opgeblazen¹⁷.

Omstreeks 1945 zijn in het Limburgse stadje allerlei industriële nijverheden bekend, waaronder houtzagerij Tallon, bouwbedrijf Bastijns NV, elektronicafabriek WEVO, papierfabriek NV Jean Saels, limonadefabriek Vandepoel en een drietal brouwerijen. Halen is ook sinds 100 jaar bekend voor zijn betonnijverheid met de bedrijven Roosen, Tegro, Eggen en Bastijns NV.

Cartografische bronnen met betrekking tot percelen Halen, Afd 1 Sie B, nrs 790D (partim, 791H en 792E.

De oudst bekende kaart van Halen dateert uit **1664**. Op de kaart is de huidige kerk met enkele van de nabijgelegen huizen zichtbaar. De tekening is echter een overtrek van het origineel en biedt weinig of geen duidelijke informatie over de bebouwing binnen de oude stadswallen.¹⁸

Op een plattegrond van de stad uit ca. **1702** is de omwalling met drie stadspoorten rond de middeleeuwse woonkern duidelijk zichtbaar: in het noorden de Kempense poort (t.h.v. de huidige Koepoortstraat), in het oosten de Luikse poort (t.h.v. de huidige Nederstraat) en in het westen de

¹⁶ VANDERHAEGEN, M. (2002) *Halen in oude prentkaarten*, Zaltbommel.

¹⁷ VANDERHAEGEN 2002.

¹⁸ MAAS 1877-1878.

Diestse poort (t.h.v. de huidige Diestersteenweg). De omwalling loopt in het oosten tussen de Velpe en het onderzoeksgebied door.

Plattegrond van de stad Halen (55 x 46 cm), ca. 1702. (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kaarten en Plannen in handschrift, nr. 2304).

Deze plattegrond uit ca. 1702 geeft een beeld van de ommuurde kerk en kerkhof waarbinnen, ten oosten van de kerk, een gebouw staat, mogelijk de pastorie. Wat rechts van de pastorie staat is niet meteen duidelijk interpreteerbaar. Het lijkt alsof de bebouwing het

volledige binnengebied binnen de muur rond het kerkveld omvat, van aan de centrale poort tot aan de zuidoost hoek.

GERITS (Gerits J (1989) o.c. – cfrt supra) schrijft dat er in 1709 162 gezinnen in Halen wonen. Op de prent uit 1702 zijn nauwelijks 26 huizen binnen de stadsmuren ingetekend. Ofwel gaat deze prent terug op een ouder beeld dat de tekenaar van Halen had, ofwel betreffen die 162 gezinnen het volledige grondgebied van de stad Halen. In elk geval, wat betreft de telling uit 1526 wanneer er slechts 46 bewoonde panden binnen de stadsmuren zijn, geeft deze tekening wel een beeld van de “lege” stad. Want, bij benadering, konden we op deze prent slechts een 25-tal huizen tellen binnen de stadsmuren.

De Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik,

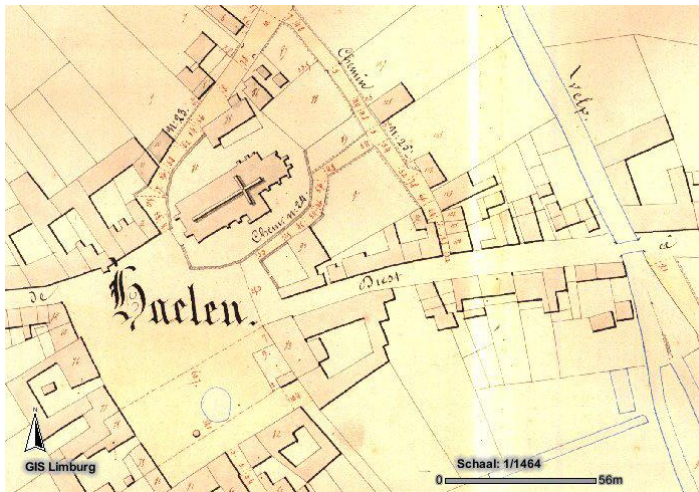

Details uit de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden. Links de stad Halen met in bruin de stadsomwalling op het einde van de 18de eeuw; rechts een detail van de zone rond het onderzoeksgebied (bron: Koninklijke Bibliotheek van België).

De ferrariskaart is opgemaakt slechts 70 jaar na de prent uit 1702. Ze toont de kerk met de kerkhofmuur waarbij het kerkhof rondom de kerk is aangeduid. Ten zuiden, zuidoosten van de kerk is een aaneengesloten bebouwing ingetekend in een langgerekte U-vorm. Het westelijk, noord zuid georiënteerde deel lijkt ons de oude pastorie te zijn, het oostelijk gedeelte zijn dan gebouwen waarvan de omvang en het volume moeilijk, zelfs niet, berekenbaar is. In tegenstelling tot de

tekening uit 1702 liggen hier de gebouwen buiten de kerkhofmuur. Achter de gebouwen vormt een bomerij de perceelsgrens.

De Atlas van de Buurtwegen uit ca. 1851

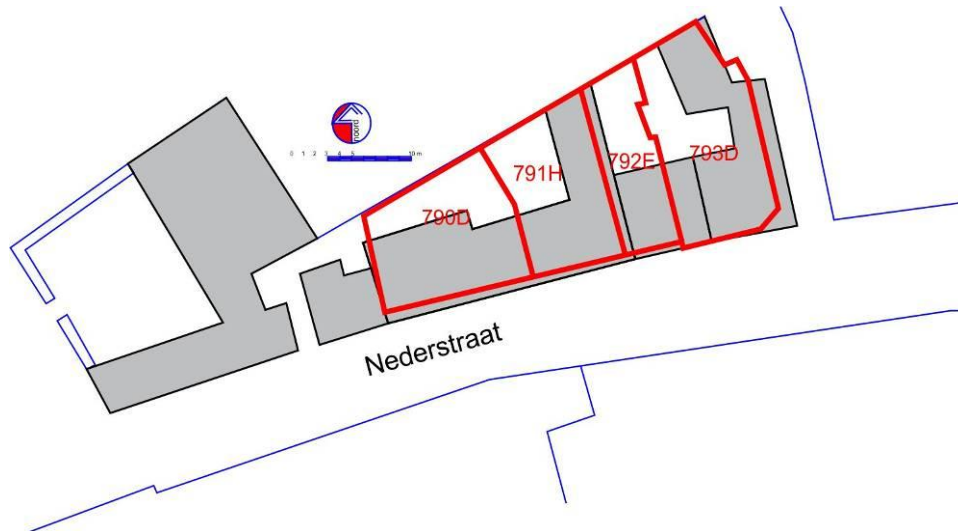
Afb.: Detail uit de Atlas van de Buurtwegen (ca. 1851). Bemerkt de buurtweg nr. 24 die tussen de parochiekerk en de pastorij heen over het onderzoeksterrein naar de huidige Industriestraat (Chemin nr 25) loopt. (bron: GIS Limburg).

Perceel nr 90 is de oude pastorij. Hier weergegeven als een L-vormig gebouw met een vleugel in noordzuid richting en een in oostwest richting palend aan de huidige Nederstraat (op deze kaart nog aangeduid als (Weg naar) Diest) . Palend aan de Nederstraat zijn nog 4 verschillende percelen, gebouwen ingetekend. Van links naar rechts beginnend aan de pastorij een klein, L-vormig gebouwtje met daarachter blijkbaar een tuin of koer. Vervolgens een groot, langgerekt gebouw met links een breder gedeelte en rechts een langwerpige, noord-zuid gericht deel over de volledige diepte van het perceel. Rechts daarvan opnieuw een klein quasi vierkant gebouw met achtertuin of koer en rechts daarvan een hoekhuis; meer dan waarschijnlijk komt dit laatste perceel overeen met het nog bestaande hoekhuis aan de Nederstraat / Industriestraat.

Projectie van het uittreksel uit de Atlas van Buurtwegen op het huidige kadasterplan

Uit een superpositie van het uittreksel uit de Atlas van Buurtwegen op het huidige kadasterplan blijkt er een verschil in perceelsindeling. Het huidige kadasterplan telt, wat betreft het onderzoeksgebied met vergunning 2013-136, 4 percelen terwijl er dat in de Atlas van Buurtwegen slechts drie zijn. Het is aannemelijk dat het perceel met het grote bijna u-vormige gebouw opgesplitst is in twee percelen; 791H en het westelijk deel dat deel uitmaakt van het grote perceel 790D (op onderstaande tekening slechts gedeeltelijk afgebakend).

Luchtfoto's

Luchtfoto's geven wat betreft de woningen in het onderzoeksgebied aan de Nederstraat (zone 2) geen duidelijk inzicht in bebouwde en onbebouwde perceeldelen. Daarom verwijzen we voor de interpretaties van de luchtfoto's naar het verslag van de terreinevaluatie van de percelen 788L en 788M¹⁹

Postkaarten

Vier postkaarten geven een beeld van de gebouwen die aan de Nederstraat lagen.

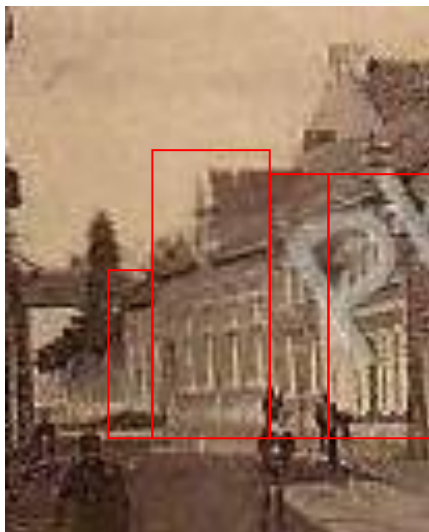
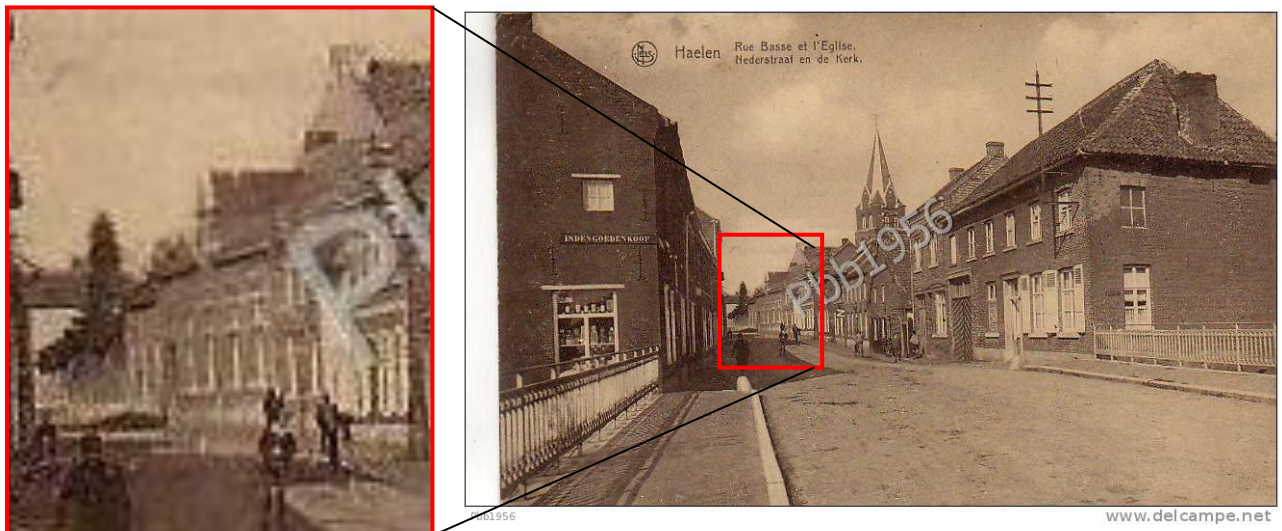
Deze foto is niet zoals vermeld in het verslag van studie bureau ARON genomen vanaf de Markt, maar van achter de brug over de Velpe, aangeduid met een licht blauwe pijl, richting Markt. Centraal op de foto is de kerktoeren zichtbaar met een nooddak; geen spits (aangeduid met een rode pijl). Dit geeft een

¹⁹ Van de KONIJNENBURG, R. (2013) Haelen, Nederstraat – zone 1, Haast rapporten 2013-04, Bree

indicatie naar datering van de foto. De huidige bovenste torengeliding dateert van de restauratiecampagne na de eerste wereldoorlog waaruit kan afgeleid worden dat deze foto tenminste dateert uit de periode voor 1918.

De tweede postkaart²⁰ is een foto genomen van op de brug over de Velpe; precies dezelfde richting als voorgaande postkaart. De foto is genomen na de restauratie van de kerktoerenspits, die nu duidelijk centraal zichtbaar is. De straat is heraangelegd, de kasseien zijn vervangen door asfalt. Gelet op een digitaal watermerk in de foto zou deze opname dateren uit 1956.

Op beide postkaarten zijn de achterste huizen aan de rechterkant van de straat, de afgebroken woningen op het te onderzoeken perceel.

Het beeld op beide kaarten is te wazig om een gedetailleerde beschrijving van de panden te geven. Er lijken effectief 4 woningen/gebouwen te staan, allen onder een zadeldak parallel aan de Nederstraat.

Het verst gelegen huis lijkt een kleine woning, gelijkvloers, misschien anderhalve verdieping hoog, met in de gevel 1 venster en 1 deuropening.

Het tweede huis lijkt, gelet op de onderste lijn van de raamdorpels te bestaan uit een sousterrain, een flink hoger dan het straatniveau gelegen gelijkvloers en in het zadeldak centraal een opvallende dakkapel. De dakrand, de goot, ligt hoger dan het ten westen aanpalende huis.

Het derde huis is een smalle twee-verdiepingen woning met in de voorgevel, gelijkvloers een deur en een raam en op de verdieping twee ramen. Het dak is een zadeldak, parallel aan de Nederstraat, de dakgoot ligt iets hoger dan het links aanpalende pand (tweede huis in deze beschrijving).

Het vierde huis is breder dan voorgaande, lijkt drie ramen te hebben op het gelijkvloers en een deuropening, maar lijkt ook maar enkel een gelijkvloerse verdieping te zijn onder een zadeldak. Tussen de ramen en de dakgoot is een gecementeerde sierstrook op de gevel aangebracht, de raamstijlen lijken

²⁰ De postkaart is ontleend aan de website www.delcampe.net.

ook gecementeerde boorden te hebben. Een lichte schaduwval is een aanwijzing dat dit een hoekhuis is; op de hoek van de Nederstraat en de Industriestraat.

De huizenrij lijkt een typische 19de-eeuwse bouwstijl voor kleine burgerwoningen. Het grote pand kan een openbare functie gehad hebben, al konden we dit niet achterhalen.

Op de derde en de vierde postkaart liggen de betrokken huizen links van de straat; het zichtpunt van waaruit deze foto genomen werd is gelegen op het Marktplaats. De pijl duidt twee overeenkomende gebouwen aan de rechterkant van de straat aan. Dat gebouw dateert uit 1824; de datum wordt gevormd door ankerijzers in de gevel.

Beide foto's leveren echter weinig of geen extra informatie over de huizenrij in de betrokken onderzoekszone.

Satellietopname: ©Google Earth, Image © International Aerodata Surveys

Op Google Earth, satellietopname daterend van 8 april 2007, is behalve het hoekhuis Nederstraat - Industrieweg, ondertussen flink verbouwd tot een twee appartementswoning met een volledig gewijzigde gevel, nog huis nummer 3 en een (afgesplitst ?) deel van huis 2 zichtbaar (huisnummers zoals

beschreven aan de hand van het detail op de postkaart uit 1956, rood omkaderd). Huis 2, links in het rood omrande vak, lijkt effectief slechts één bouwlaag hoog geweest te zijn terwijl huis 3 twee verdiepingen telde.

Een poging tot reconstructie van het straatbeeld aan de Nederstraat van de 4 betrokken panden.

b) een omschrijving van eventueel archeologisch vooronderzoek, al dan niet zelf uitgevoerd;

Eerder archeologisch onderzoek

Vijf archeologische onderzoeken en terreinevaluaties hebben in de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksgebied plaatsgevonden:

Eind jaren 1970 – begin jaren 1980 werd door **L. Van Impe (Nationale Dienst voor Opgravingen – IAP – VIOE)** te Donk, tussen Halen en Herk-de-Stad een urnenveld uit de Late Bronstijd / vroege IJzertijd onderzocht. Op dezelfde plaats werden ook een ijzertijdnederzetting en een Romeinse woonkern aangetroffen.

In 1994 werd door **Guido Creemers van het provinciaal Gallo-Romeins Museum** te Tongeren een noodonderzoek uitgevoerd waarbij restanten werden aangetroffen van vermoedelijk de Luiksepoort; een van de stadspoorten van Halen.

In 2004 onderzochten **Peter Van den Hove en Dirk Pauwels van het VIOE** het terrein onmiddellijk ten oosten van de kerk doormiddel van 2 proefsleuven. Hieruit bleek de aanwezigheid van een aanzienlijk pakket archeologische lagen

In 2007 en 2008 werd **door Studiebureau ARON** een uitgebreid archeologisch onderzoek, opgraving, georganiseerd in opdracht van de firma Bouwwerken Willy Knippenberg uit Maaseik. Hierbij kon de begrenzing van het grafveld ten oosten van de parochiekerk, in gebruik van 1853 tot 1913, afgebakend worden. Tal van sporen werden aangetroffen waaronder funderingen, ovens, paalgaten, afvalkuilen, etc. Een besluit of samenvatting (samenvattende schets van de opgravingsvlakken ARON-1 en ARON-2 op pagina 27) van de onderzoeksresultaten van ARON toont in dat er een duidelijke afbakening kon gemaakt worden wat betreft de uitbreiding van het kerkhof uit 1853. Dat situeert zich enkel op de noordelijke helft van het onderzochte terrein, in de zuidelijke helft werden geen graven aangetroffen.

Op de westrand van de zuidelijke helft werden restanten aangetroffen van ovens. Deze ovens zijn te dateren in de periode 12de tot 14de eeuw. Vlakbij werden sporen van muurwerk aangetroffen die samen met de sporen uit de onmiddellijke omgeving wijzen op een hevige brand, waarschijnlijk uit de 15de of 16de eeuw.

Centraal in het oostelijk deel van het onderzochte gebied werden sporen aangetroffen van een waterput.

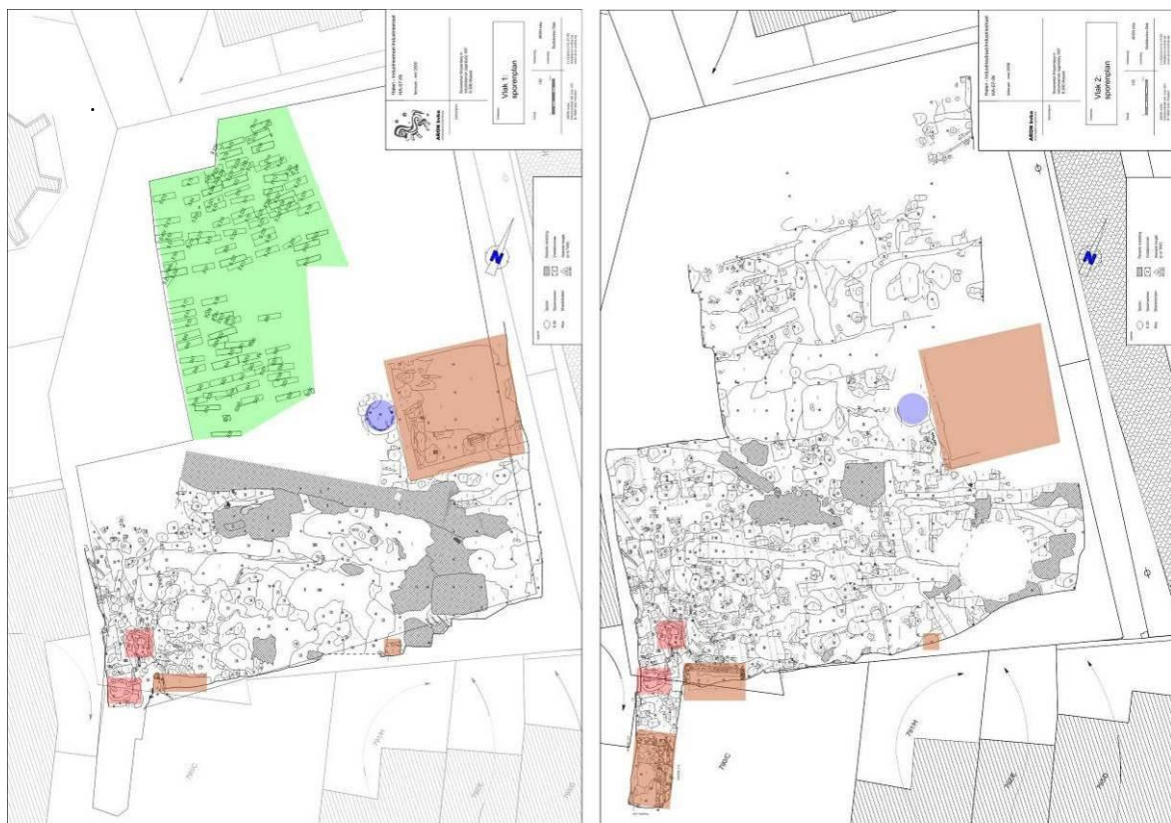
Verschillende funderingsporen, muurwerk, kelderdelen werden aangetroffen in het zuidelijk deel tegen en deels in het profiel / scheidingslijn van het onderzoeksgebied, maar ook aan de Industriestraat. Deze funderingen, met in het zuidelijk deel vondsten die kunnen teruggaan tot de 12de – 14de eeuw kunnen, gelet op de vele brandsporen misschien geïnterpreteerd worden als funderingen voor huizen / panden in vakwerkbouw.

De andere sporen zijn nagenoeg allemaal gedetermineerd als paalkuilen of kuilen en stookplaatsen. Het geheel zou kunnen wijzen op een aantal vakwerkconstructies waarin verschillende functies aanwezig waren. In het verslag ontbreekt echter een paalsporenplan waardoor misschien een patroon zichtbaar zou worden in de als paalkuilen geïnterpreteerde sporen.

Alles wijst op een intens gebruikt terrein gedurende de volle en late middeleeuwen met recente verstoringen uit de 19de / 20ste eeuw. De postmiddeleeuwse periode, 15de / 16de eeuw – 18de eeuw ontbreekt nagenoeg volledig.

Halen Nederstraat, terreinevaluatie zone 1 vergunning Agentschap Onroerend erfgoed 2013-065

In februari 2013 organiseerde het onderzoeksbureau HAAST bvba samen met ARCHEBO een terreinevaluatie van de percelen 788L en 788M waar de voormalige pastorie op stond. Deze terreinen sluiten ten zuiden aan bij de parochiekerk en ten oosten bij het door ARON onderzochte gebied, maar de zone was door eerdere bouwwerken en sloopwerken zodanig vergraven dat er nauwelijks of geen sporen werden aangetroffen.

ARON opgravingsvlakken 1 en 2
afbakening kerkhof 1852:

- waterput
- ovens
- muurwerk

Beantwoording van de onderzoeksvragen gesteld met betrekking tot de archeologische en bouwhistorische voorstudie.

- wat zijn de gekende archeologische en historische gegevens?
 - Samengevat kan gesteld worden dat Halen in de volle middeleeuwen een bloeiende lakenhandel kende, zelfs in 1368 een eigen muntatelier had en een wisselkantoor. In de late 14de eeuw begin 15de eeuw zou Halen een eerste keer verwoest zijn door brand; inclusief de kerk. Zeker in 1483 en later nog verschillende malen. Uit de inventaris van het onroerend erfgoed²¹ blijkt het middenschip van de kerk het oudste bewaarde kerkdeel te zijn, behoudens de kerktoeren. Dat middenschip dateert uit eind 14de, begin 15de eeuw, hetgeen in verband kan gebracht worden met de brand uit 1483.
 - Na de 15de eeuw raakt Halen in verval, in 1496 zijn er 52 haardsteden (schoorstenen / woningen?), in 1526 nog maar 48 waarvan 34 bewoonde. Pas vanaf de 17de eeuw zou er opnieuw sprake zijn van enige economische heropleving, zei het dat de Halense binnenstad vooral bestond uit stadsboerderijen.
 - Uit het onderzoek van Aron blijkt dat Halen inderdaad in de 12de – 14de / 15de eeuw een bloeiende nijverheid kende. Veel aardewerk en sporen die aangetroffen werden kunnen aan die periode toegewezen worden. Minder gegevens zijn gevonden uit de periode 16de tot 18de eeuw terwijl ook uit het archeologisch onderzoek bleek dat vanaf de 17de/18de eeuw er opnieuw gebouwd werd.
- Hoe was de oude perceelsindeling?

De oude perceelsindeling voor wat betreft het onderzoeksgebied Halen Nederstraat zone 2 omvat één perceel minder dan de huidige perceelsindeling. Het heeft er alle schijn van dat één gebouw aangeduid op de Atlas van buurtwegen, midden 19de eeuw, later, na 1956 (op basis van het watermark op de meest recente, besproken postkaart), in twee percelen werd opgesplitst.

- Hoe groot waren de verschillende huizenblokken?

Wat betreft de 18de / 18de eeuwse bebouwing, aangegeven op de ferrariskaart en de Atlas van buurtwegen, gaat het om huizen die aaneensluitend palen aan de Nederstraat; lintbebouwing met breedhuizen (dakrand parallel aan de straat). De juiste afmetingen van de verschillende huizenblokken kon niet achterhaald worden; wel is duidelijk dat de te onderzoeken zone aan de straatzijde volgebouwd was eind 18de, de hele 18de en 20ste eeuw.

- Welke info is er nog te vinden over de huidige bebouwing of voormalige constructies op het terrein?

De huidige bebouwing bestond uit gewone woningen, misschien één stadsboerderij / openbaar gebouw. Het waren wat betreft de postmiddeleeuwse en hedendaagse periode, bakstenen huizen vermoedelijk gemetst met kalkmortel.
- Is er via archeologisch onderzoek of waarnemingen op aanpalende of nabijgelegen percelen reeds info beschikbaar over de dikte en de opbouw van het aanwezige bodemarchief?

Uit de niveauvergelijkingen op onderstaande tekening is duidelijk dat de opgravingsoppervlakken van Aron de helling van het terrein volgden zijnde dalend in oostelijke richting van het perceel van de pastorij richting industriestraat. Hieruit kan geconcludeerd worden dat in de te onderzoeken zone 2 meer dan waarschijnlijk op gelijk niveau sporen aangetroffen kunnen worden. Wat de diepte van de sporen betreft blijkt uit het verslag van het onderzoek van Aron dat zij enkel door coupering van sporen de moederbodem overal bereikten. De dikte van de archeologische lagen is dus afhankelijk van de vormen en soorten sporen. Het verschil tussen de

²¹ Schlusmans F. met medewerking van Gyselinck J., Linters A., Wissels R., Buyle M. & De Graeve M.-Ch. 1981: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Hasselt*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 6N1 (A-Ha), Brussel - Gent.

opgravingsvlakken bedraagt aan de westzijde tot 15 cm, aan de oostzijde tot 30 cm. Het bovenliggend pakket is gemiddeld 70 cm tot 80 cm dik vooraleer opgravingsvlak 1 met sporen zichtbaar werd.

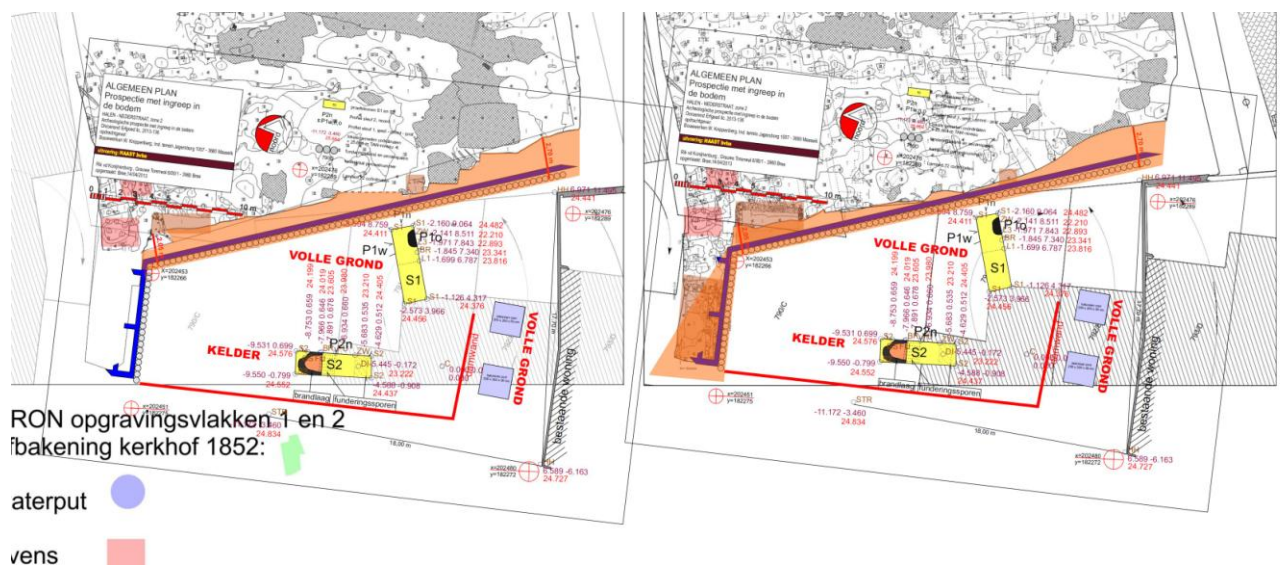
In opgravingsvlak 1 van ARON werd de moederbodem aangetroffen op een maximale TAW hoogte van 23,69 m, minimaal op 23,02 m. In opgravingsvlak 2 werd de moederbodem aangetroffen maximaal op een TAW hoogte van 23,72 m en minimaal op 21,98 m TAW. In kelder A werd de moederbodem aangetroffen op 23,39 m TAW. Er werden – af te leiden uit het verslag, de tekeningen en de hoogtemetingen, twee opgravingsvlakken aangelegd.

- Welke info is er nog te vinden over oudere kerkfases- en kerkhoffases?
- Wat is de ouderdom van het kerkhof?
- Tot wanneer bleef het kerkhof in gebruik?
- Werde het kerkhof ooit geruimd?

Bovenstaande 4 vragen zijn niet van toepassing op dit onderzoek (zone 2). Het kerkhof lag veel meer ten noorden en ten westen van deze zone (cf. van de KONIJNENBURG, R (2013) o.c., p. 40 en volgende)

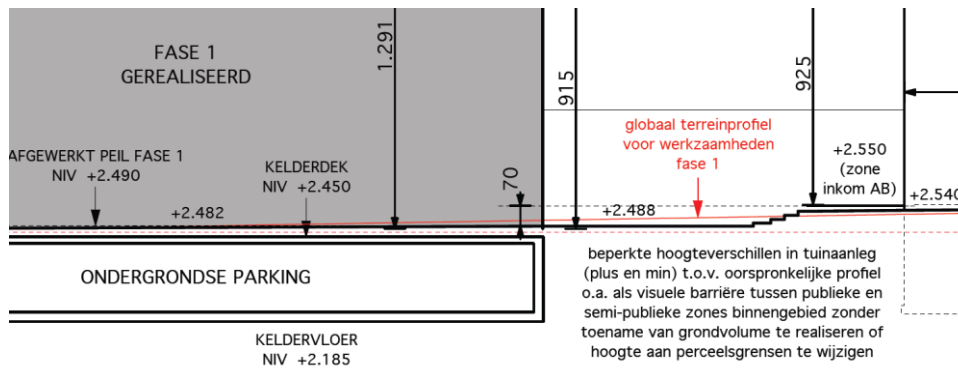
- In welke mate is het terrein reeds verstoord?

Het terrein is in die mate reeds verstoord dat aan de noord en westzijde een betonnen fundering werd gemaakt voor een parkeergarage met aan de zijde van het onderzoeksgebied een versteviging bestaande uit ronde betonnen palen (secanspalen). Aansluiting vinden met de opgravingsvlakken onderzocht door Aron is daardoor fysiek onmogelijk geworden aangezien een vrij brede strook sporen vernietigd zijn. Probleem daarbij is dat de opgravingsvlakken de lijn van de funderingen niet volgen, maar in noordelijke lijn naar “binnen” lopen. Met andere woorden, de reeds gerealiseerde garagekelder heeft een deel van het onderzoekbare terrein vergraven. In de uiterste west hoek is het bodemarchief vergraven over een strook van 2 m breed tot 2,70 m en meer in het oostelijk deel (afstand tussen opgravingsvlak en zuidkant van de secanspalen).

In transparant oranje is de vergraven zone aangegeven tussen de 2 opgravingsvlakken onderzocht door ARON en de te onderzoeken zone 2.

Uittreksel uit het bouwplan: doorsneden

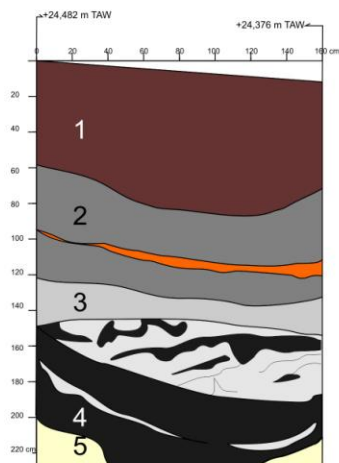
Op het oostelijk deel zijn twee betonnen zolen aangelegd, elk 200 x 200 x 50 cm groot.

- In welke mate verstoren de geplande werken archeologisch erfgoed?

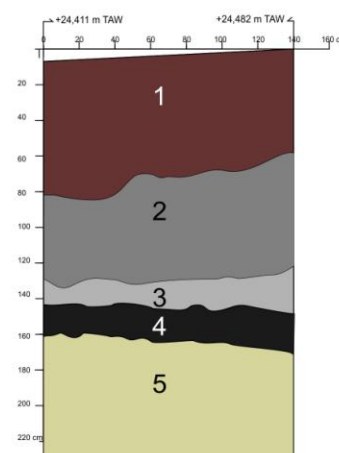
De geplande werken zullen het bodemarchief volledig vernietigen in het gedeelte waar kelders met bergingen gaan komen. In de NO-hoek worden grote regenwaterputten voorzien. Een deel van het terrein blijft “volle grond” waarin enkel paalfunderingen voorzien zijn. In oppervlakte zal ongeveer 120 m² palend aan de Nederstraat uitgegraven worden voor kelders en in de noordoosthoek van het terrein wordt ca 35 m² uitgegraven voor het inbouwen van 2 regenwatercollectoren van elk 7.500 liter.

De aan te brengen afwateringsbuizen, op het bouwplan in blauw aangeduid, hebben een diameter van 125 mm en worden aangebracht in de toplaag van het bouwterrein om geen conflict te krijgen met de overloop van de regenwatercollector. Voor de diepte van deze buizen moeten wij ons baseren op de gegevens vermeld op het plan. De afvoerbuis in het noordelijk deel van het terrein zal op boven het kelderdek worden aangebracht. Dat kelderdek ligt, afgaande op het dek van de reeds uitgevoerde garagekelder, gelijk met het huidige maaiveld; er zal dus grond aangevoerd worden om het niveau aan te hogen. Maar, zoals aangegeven op het ons ter beschikking gestelde bouwplan, “de positie van de opgetekende afvoerleidingen en riolering (leidingen en putten) is indicatief en ter plaatse aan verder onderzoek onderworpen”.

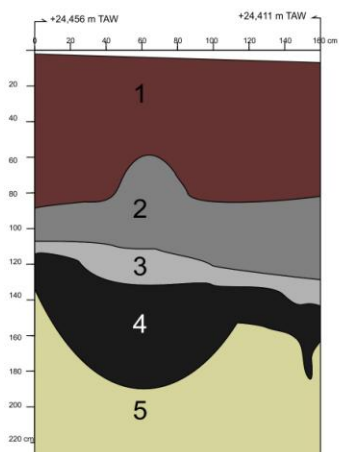
De funderingen van de gelijkvloerse verdieping en blijkbaar ook de kelders zullen deels rusten op paalfunderingen. Zover we konden nagaan zal het kelderniveau liggen op 2,72 m onder het peil van het wegdek. Volgens onze metingen ligt het wegdekniveau op 24,834 m TAW wat betekent dat het kelderniveau op 22,114 m TAW zou komen te liggen.

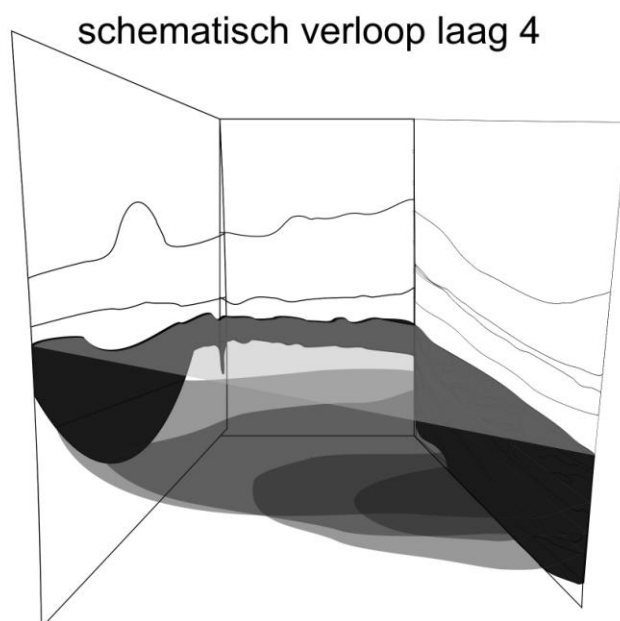
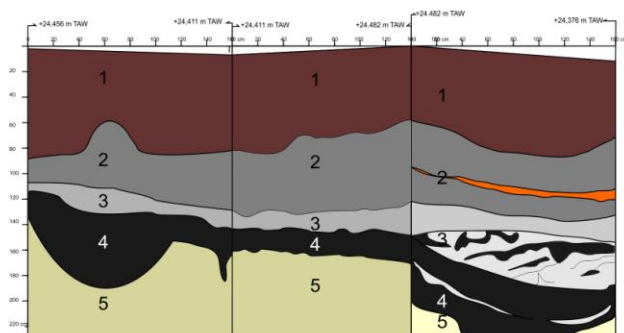
Halen - Nederstraat
lic. 2013-136
Proefsleuf 1
oostprofiel

noordprofiel

westprofiel

De eerste sleuf, sleuf 1, meet 1,40m x 4,80 m waarvan 1,70 m uitgegraven werd tot op een diepte van 2,30 m onder het huidige maaiveld. (Maaiveld = +25.206 m / +25.312 m, diepst uitgegraven niveau = +23.04 m).

Stratigrafie:

Zowel in de oost, de noord als de westwand konden 4 lagen onderscheiden worden plus de moederbodem (C).

Laag 1 is een recente puinlaag afkomstig van de afbraak van de panden die tot voor kort (ca. 2009/2010) grensden aan de Nederstraat. Deze panden zijn tot in de funderingen uitgebroken. Er kon geen spoor vastgesteld worden van een fundering waaruit kan afgeleid worden dat we effectief, conform de Bijzondere Voorwaarden, volledig in één van de achtertuintjes van de voormalige panden gegraven hebben. De laag bevat zeer veel baksteenpuin, dakpanfragmenten van zowel vlakke als “Vlaamse” dakpannen (schotelvormige dakpannen), kalkmortel en af en toe sporen van cementmortel.

Laag 2 is vermoedelijk het (restant van het) oude niveau dat bewerkt werd als moestuin of dienstdeed als achtertuintje. In deze laag zitten brokken ijzerzandsteen en fragmenten van leien (dakschalies) en sporadisch aardewerkfragmenten. Centraal in deze laag zit een dun laagje baksteengruis.

Het aardewerk dat ingezameld werd omvat 1 halsscherf van een kruik in steengoed (Westerwald – bierpul? 17de/18de eeuw), 1 wandscherf in blauwgrijs aardewerk (12de – 13de eeuw) en 1 randscherf in steengoed van een kom/pot met uitstaande rand (eind 15de / begin 16de eeuw).

Op de foto rechts is de steengoedscherf in situ aangeduid tussen kleine fragmenten baksteenpuin met kalkmortelrestanten.

Laag 3 is een grijze laag. Het lijkt een uitspoelingslaag maar, ons inziens, is dit een opvullingslaag waarvoor voornamelijk “moedergrond” gebruikt werd. Deze laag is zeer arm aan scherven of andere archeologica. Heel sporadisch zitten er spikkels baksteengruis in of een groter baksteenfragment.

In deze laag werd een wandscherf aangetroffen in protosteengoed met de typisch oranjebruine kleur en vrij grove oppervlak zowel aan de binnen als aan de buitenzijde van het Brunssum-Schinveld aardewerk (13de /14de eeuw)

Op bovenstaande foto van het profiel is deze scherv in situ aangeduid met een gele pijl.

Laag 4 is een reeks opvullingslagen van een diepere ovaalvormige put waarvan de bodem om veiligheidsredenen (meer dan 2 m diepte in een put van slechts 1,40 m breedte) niet werd bereikt. De zwartgrijze vulgrond bevat veel scherven, baksteenfragmenten (mogelijk gebakken leem afkomstig van door brand verwoeste leemopvullingen in vakwerkbouw en dus oneigenlijke baksteen), zelfs stukken hout. Een aantal scherven vertonen ernstige brandsporen; zwaar verbrand, gecraqueleerd glazuur en verkleuringen naar grijs tot grijszwart.

Opvallend in het schervenmateriaal is de grote groep blauwgrijs aardwerk (12de / 13de eeuw); vooral wandscherven, maar ook 1 bodemfragment (aanzet van een lensbodem) en 1 scherv met aanzet naar de rand. Rechts op bovenstaande foto brokken verbrande leem, vermoedelijk geen baksteenfragmenten maar verbrande leemopvulling van vakwerkbouw. Linksbovenaan een scherv in vroeg steengoed met ijzerengobe (eind 14de / 15de eeuw). Links onderaan een kaakfragmentje van dierlijke oorsprong met een zwartgeblakerde snijtand.

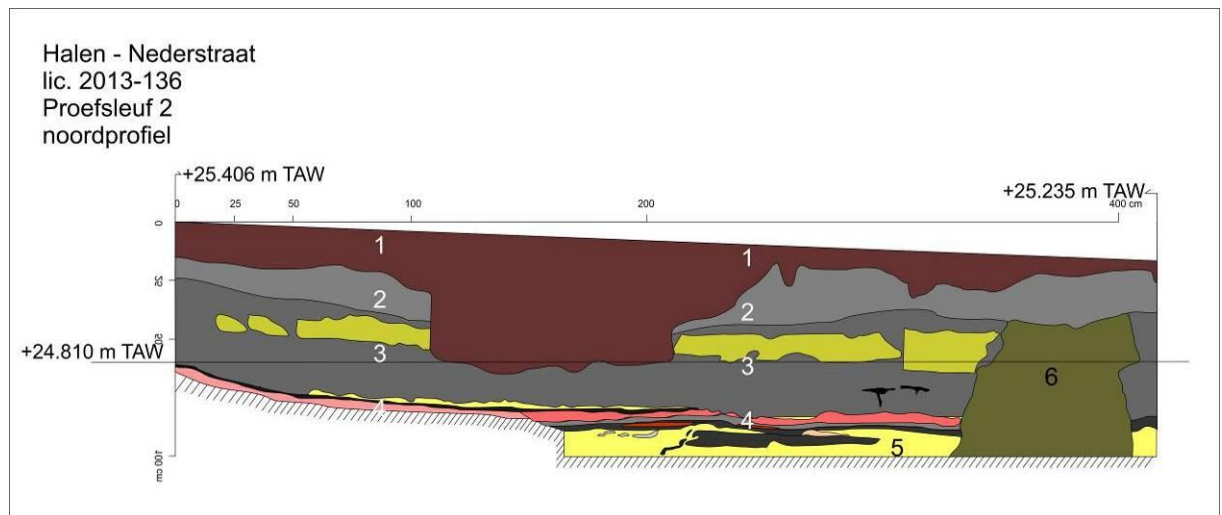
Laag 5 is de C-bodem, de moedergrond, lemig zand, S.

Deze stratigrafische opbouw werd over de drie zijden van de prospectieput aangetroffen. In het vlak kon duidelijk op basis van de zwartgrijze verkleuring de vorm van de west-oost gerichte eerder langgerekte ovaalvormige put gevolgd worden.

De tweede prospectiesleuf, 1.40 m x 5 m, werd getrokken binnen het oorspronkelijk bebouwde gebied.

De maximale diepte van de sleuf, punt waar de moederbodem zichtbaar werd over het volledige, diepst uitgegraven oppervlakte, was 1,22 m (rand = +25.26 m TAW niveau, bodem = +24.04 m TAW niveau)

Prospectiesleuf 2, noordprofiel (samengestelde foto)

Laag 1: opvullingslaag met veel baksteenpuin, baksteengruis, een duidelijk uitbraakspoor van een noord – zuid gerichte fundering die maximaal 60 cm diep onder het huidige maaiveld verankerd was.

Laag 2: opvullingslaag (als moestuin bewerkte laag f braakliggende grond geweest?) bestaande uit donkergrijze aarde. In deze laag zitten brokken ijzerzandsteen en fragmenten van leien (dakschalies). Er werden géén aardewerkfragmenten in aangetroffen.

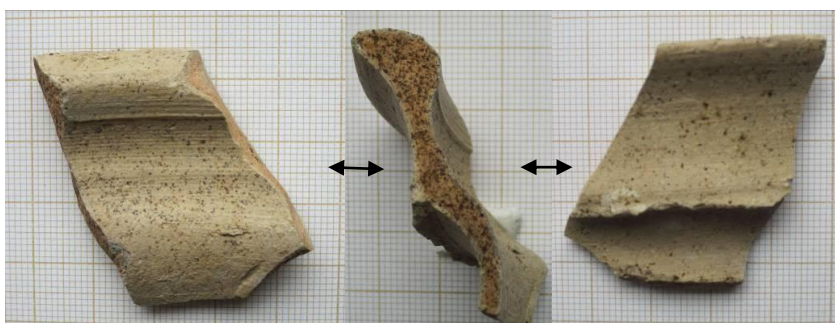
Laag 3: nivelleringslaag bestaande uit donkergrijze tot grijze aarde waarin “blokken” bruine, lemige grond voorkomen. In deze laag zit zeer weinig bouwpuin, wel werden een aantal aardewerkscherven aangetroffen.

Het aardewerk omvat onder meer een wandscherf licht bruinoranje van kleur van het Brunssum-Schinveld protosteengoed (Zuid-Limburgs aardewerk –eind 12de - 13de eeuw), ditmaal met een donderbruine lijnversiering. De scherf werd ook in situ gefotografeerd.

Tussen het aangetroffen aardewerk zit behalve de beschilderde wandscherf, nog één onbeschilderde wandscherf protosteengoed, donkerder van kleur dan de beschilderde. Daarnaast zijn er twee scherfjes blauwgrijs aardewerk (12de – 13de eeuw), een bodemfragment van een steengoed kruik, grijs aan de binnenzijde, donkerpaars, ijzerengobe, aan de buitenzijde met een uitgeknepen standring (14de-15de eeuw). Een wandscherf in gelijkaardig materiaal vertoont duidelijke draairingen.

Een fragment van een oor van een steengoedkruik, vermoedelijk uit Raeren, een bodemfragment van een bruine scherf met een uitgeknepen standvoetje en tenslotte twee fragmenten van Maaslands Wit aardewerk (Andenne-waar). Eén daarvan is een randfragment met een scherp geprofileerde manchetrand (12de/ 13de eeuw)

Laag 4: een “conglomeraat” van laagjes met heel duidelijk een brandlaag bestaande uit zwarte grond afgedekt door een felrode laag. Eigenlijk is het een opeenvolging van tweemaal dezelfde structuur met daartussen bouwpuin vermengd met grond. Het bouwpuin bestaat ons inziens uit verbrande leem afkomstig van de lemen opvullingen in vakwerkbouw; het zijn alleszins geen door-en-door gebakken fragmenten afkomstig van bakstenen, daarvoor is het materiaal te zacht.

Laag 5: moederbodem (S-bodem)

Laag 6: een verstoring in de vorm van een schuin in de bodem kuilvorm waarin als opvulling – zo lijkt het – grond uit de lagen 2, 3, 4 en 5. De bodem van deze trapezoidale kuil werd niet bereikt. De put dringt in de moederbodem, doorsnijdt de lagen 3 en 4, en wordt afgedekt door laag 2 en, uiteraard dan ook, door laag 1.

Het vlak

Spoor 6, de trapezoidale kuil in het noordprofiel loopt over de volledige breedte van de sleuf van noord naar zuid en kan een uitbraakspoor van een muur zijn.

De laag (lagen) 4 volgen het terreinprofiel van de oorspronkelijke bodem en gaan licht omhoog in westelijke richting waar deze laag een lichte depressie in de bodem vult.

5 Besluit

De oudste sporen, af te leiden uit het aangetroffen aardewerk, gaan terug tot eind 11de, begin 12de eeuw. Dit komt overeen met het besluit van de studie uitgevoerd door ARON. Oudere, met name Romeinse en prehistorische relictten, door ARON aangetroffen in een erosiepakket, werden door ons niet aangetroffen. Wij hebben wel het vermoeden dat er sprake van kan zijn omdat in de historische bronnen ook herhaaldelijk sprake is van overstromingen.

Maar, in het erosiepakket werden volgens het verslag van ARON Romeinse en prehistorische artefacten aangetroffen. De dikte van het erosiepakket kon niet vastgesteld worden. Het lijkt ons inziens weinig waarschijnlijk dat dit erosiepakket alle sporen ouder dan de 11de / 12de eeuw zou afdekken. Dit houdt immers in dat er een echte modderstroom moet geweest zijn met een zeer verwoestende impact op de gebouwen in de stad uit de volle middeleeuwen. Uit het onderzoek van ARON blijkt immers ook een vermoeden dat de oudste fase, (eind)11de eeuw, kan gelinkt worden aan één palenstructuur bestaande uit een reeks van 6 paalgaten die mogelijk deel uitmaakten van een bootvormig gebouw²². In totaal werden door ARON 141 sporen als paalkuilen gedetermineerd, waarvan 77, meer dan de helft, door een vraagteken erbij te plaatsen in de vondstenlijst, als betwifelbaar kunnen beschouwd worden.

Mocht er een oudere, middeleeuwse fase zijn dan de 11de/12de eeuw, dan lijkt het ons zeer onwaarschijnlijk dat die begraven ligt onder een erosiepakket.

Dus zouden we kunnen concluderen dat, wat betreft de middeleeuwse stad Halen, ten vroegste vanaf de 11de eeuw er zich een centrum / woonkern begon te vormen rondom een kerk.

Dit wordt deels bevestigd door de historische bronnen. Halen werd een welvarend economisch centrum en in 1189 – eind 12de eeuw - kwam de domeingroep Halen in het bezit van de hertogen van Brabant. In 1206 – begin 13de eeuw - verleende Hendrik I, hertog van Brabant, Halen haar eerste vrijheden.

²² LAUWERS, B. en BORGERS, K (2008) Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat – Nederstraat te Halen, ARON rapport 17, p. 44-45.

Het strategisch belang van de stad werd benadrukt door de bouw van een stadsomwalling kort na 1189. In plaats van als villa werd Halen vanaf dan beschreven als oppidum; versterkte stad.²³

Uit bovenstaande kan afgeleid worden dat, waar de historische bronnen de overgang van villa naar oppidum situeren rond het jaar 1200, uit het archeologisch vondstenmateriaal blijkt dat dit proces eigenlijk al minstens een eeuw eerder begon.

Uit de aangetroffen bodemsporen en het archeologisch materiaal menen we te kunnen besluiten dat het terrein meer dan waarschijnlijk bewoond werd vanaf de volle tot late middeleeuwen. De aardewerkvondsten geven een datering gaande van eind 11de, begin 12de eeuw tot eind 15de eeuw.

In de lagen 3 en 4 van sleuf 1 en laag 3 van sleuf 2, de nivelleringslagen onmiddellijk bovenop de brandlaag 4 in sleuf 2 en de nivelleringslaag en vullingslagen van de grote kuil in sleuf 1, komen oude aardewerkvormen voor (12de eeuw), Maaslands wit met manchetterand en blauwgrijs aardewerk met – vermoedelijk – een lensbodem, met meer recente vormen, Zuid-Limburgs protosteengoed en steengoed met ijzerengobe (13de – 14de eeuw) en (Raeren) steengoed (15de eeuw), wat wijst op een bewoningscontinuïteit gedurende meerdere eeuwen²⁴.

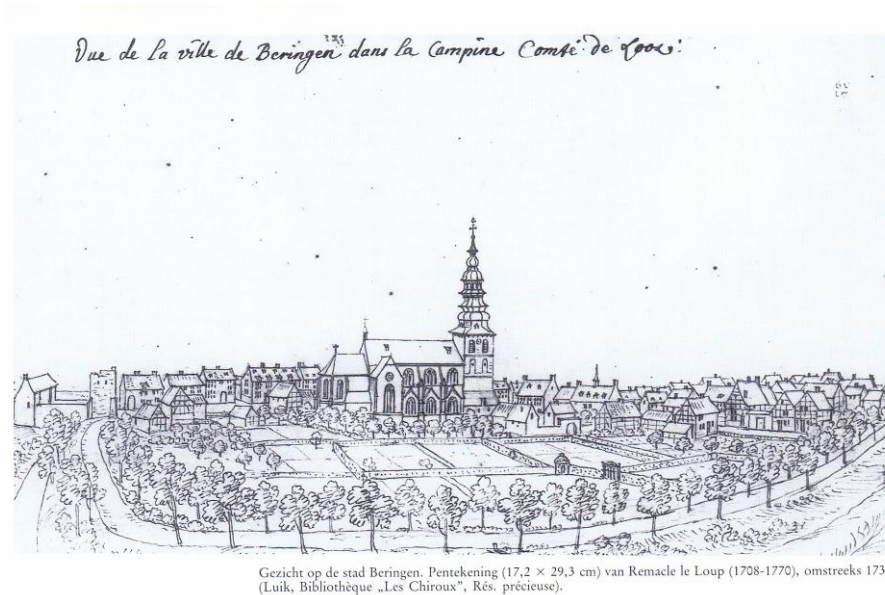
De bodemsporen wijzen duidelijk in de richting van een felle brand die een einde maakte aan die bewoning. De vermenging van de aardewerkvormen uit verschillende perioden kan te wijten zijn aan de manier waarop de restanten van de brand werden opgeruimd. Ons inziens werden daarbij kuilen gegraven waarin verbrand materiaal gedumpt werd, laag 4 in sleuf 1 bijvoorbeeld. De uitgegraven grond werd nadien gebruikt om de assen- en puinlagen verder af te dekken, laag 2 en 3 in de profielen, waarbij laag 2 vermoedelijk de toplaag was die mogelijk na de brand bewerkt werd als moestuin of gewoon een braakliggend stuk grond, gedurende een vrij lange periode.

De gebouwen, gelet op de felle brandsporen en de brokken verbrande leem aangetroffen in laag 4 in sleuf 1 en laag 4 van sleuf 2, waren hoogstwaarschijnlijk opgetrokken in vakwerkbouw.

Ter vergelijking, de binnensteden van Beringen en het nabijgelegen Herk-de-Stad bijvoorbeeld bestaan - volgens de schetsen van Remacle Leloup uit ca. 1730 – zelfs dan nog hoofdzakelijk uit gebouwen opgetrokken in vakwerkbouw.

²³ GERITS, Jan. (1989) *Historische steden in Limburg*, s.l., MEETS, M. & K. VERHELST (1992) *Een tinnen schotel met Leuvens stadsmerk gevonden te Halen*, Limburg 71, p 69-83.

²⁴ Voor de determinatie van het aardewerk werd gebruik gemaakt van: LUDTKE, H. en SCHIETZEL K. (2001), *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik aus Nordeuropa*, Wachholtz Verlag, Neumünster - en - DE GROOTE K. (2008) *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late Middeleeuwen (10de – 16de eeuw)*, Relicta Monografieën, 1, VIOE – Brussel.

R. Le Loup, schets van Beringen omstreeks 1730 (Luik, Bibliothèque “les Chiroux”.

R. Le Loup, ets van Herk-de-Stad gepubliceerd in De Saumery, Les Délices du Païs de Liège, TOME IV, E. Kints, Luik, 1744

Uit de profielen kon slechts één duidelijke vervolg bouwlaag gedetermineerd worden. Deze bebouwing, waarvan de laatste huizen afgebroken werden in 2007/2008, werd, gelet op de grote hoeveelheden baksteen en kalkmortelpuin in de toplaag op het terrein (laag 1), opgetrokken in baksteen.

Spoor 6 is misschien een restant van een fundering, mogelijk van een (water)put. Qua datering en gelet op de stratigrafie, dateert het spoor van na de brand in de 15de eeuw en voor de bouw, midden 18de eeuw, van de recent afgebroken huizen. Het spoor doorsnijdt immers de brandlagen en de nivelleringslaag 3, maar wordt overdekt door de lagen 1 en 2. Naar absolute datering kan dit spoor op basis van de stratigrafische gegevens gesitueerd worden in de 16de – eerste helft 18de eeuw.

Het lijkt erop dat de huizen die begin 21ste eeuw werden afgebroken, de constructies zijn die al op de kaart van Ferraris staan aangeduid en die, vermoedelijk doorheen verschillende eeuwen geleidelijk aangepast werden aan nieuwe trends en behoeften (cementerende van geveldelen, nieuwe daken, andere ramen, evoluties op sanitair vlak en verwarming). Dit is echter niet af te leiden uit de bodemsporen; het is een intuïtief gegeven.

In relatie tot de historische, cartografische en iconografische bronnen kan besloten worden dat de eens bloeiende stad Halen verwoest werd eind 14de begin 15de eeuw - *grootte ruïne, spoliatie ende destructie bij gevanckenisse, roevinge en de brand vanden meesten deel van de huysen, kercke ende andere publycke plaatsen* - en nadien nog meerdere malen door grote branden getroffen werd (in 1483, 1507, 1572, 1604, 1635 en 1637).

De periode waarin de eerste grote brand plaatsvond, eerste helft 14de eeuw, gevolgd door een tweede brand in 1483 stemt overeen met de datering van de aardewerkvondsten in laag 3 en 4; vroeg steengoed aardewerk met ijzerengobe, vermoedelijk Zuid-Limburgs, en steengoed uit Raeren.

Het oudere aardewerk dat vermengd zit met dit recente aardewerk, kan door opspit bij de ruimsingswerken na de brand vermengd geraakt zijn met het laatmiddeleeuws aardewerk. In elk geval wijst het blauwgrijze aardewerk, en het Maaslands Wit, op een behoorlijke bewoning/economische bloei (?) in de 12de – 14de eeuw.

Het grijswit tot blauwgrijs kogelpotaardewerk werd in reducerende omstandigheden gebakken. Dikwijls heeft het aan de buitenzijde een zilveren tot blauwmetalige glans. Blauwgrijs aardewerk is relatief hard gebakken en gemagerd met zandkorrels. Het aardewerk is te dateren tussen de 11e/12e eeuw en 14e eeuw. De naam is afgeleid van het Duitse *blaugraue ware* waarvan onder meer in Wildenrath, nabij Elmpst en Brügggen, zeer veel pottenbakkersafval gevonden werd.

Ondanks een economische heropleving in de 17de eeuw kon Halen zijn laatmiddeleeuwse bloeiperiode niet meer evenaren. Het stadje bleef een landelijk karakter behouden waarvan de stadsboerderijen die in tot in de 18de en 19de eeuw in het stadscentrum werden opgericht, getuigen zijn. Een mooi voorbeeld van dergelijke stadsboerderij ligt recht tegenover het onderzoeksgebied en dateert volgens de datum gevormd in ankerijzers uit 1824. Ook op die plaats tekent de cartograaf van de Ferraris al een groot gebouw. Men kan dus vermoeden dat vanaf de 18de eeuw, wanneer Halen economisch heropleeft, er een nieuwe bouwcampagne in de stad plaatsvindt die, waarschijnlijk al in de 19de eeuw gevolgd werd door herstellingen en renovaties of zelfs vervangingsbouw.

In elk geval lijkt het ons aannemelijk dat na de grote branden in de 15de eeuw delen van het stadscentrum gedurende eeuwen braak bleven liggen. De stadsregisters spreken in 1526 immers over slechts 48 huizen in de binnenstad waarvan 34 bewoonde, 2 onbewoonde, 8 woningen van de armendis en 4 huizen van geestelijken (samen 46 bewoonde huizen).

Dat in 1709 de Halense bevolking uit 162 gezinnen, samen 1.392 inwoners, een gezinsgrootte van gemiddeld 8,6 personen per gezin, wijst op een heropbloei vanaf de tweede helft van de 17de eeuw. Het is echter niet duidelijk of deze bevolkingscijfers betrekking hebben op de stad Halen binnen de stadsmuren, zoals de cijfers uit 1526, of op het volledige grondgebied.

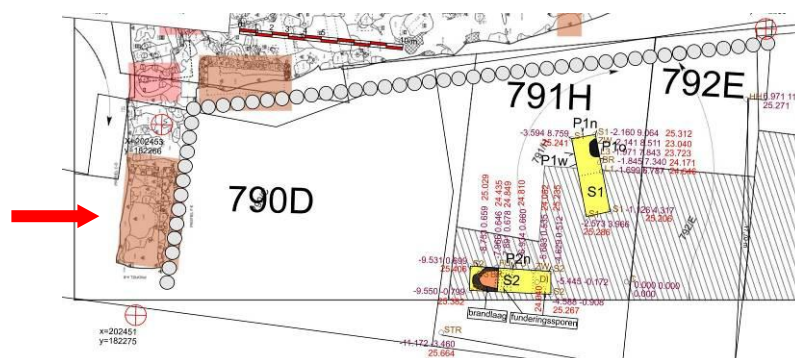
In elk geval geven de cijfers uit 1526 aan hetgeen de prent uit 1702 laat zien; een behoorlijk lege stad binnen de stadsmuren.

Het valt ook op in de archeologica. Aardewerk of andere vondsten daterend uit de postmiddeleeuwse periode, bijvoorbeeld aardewerk met slibversiering of (rijkelijk) versierd steengoed, laat staan majolica werd helemaal niet aangetroffen. Of toch, één scherf, Westerwald aardewerk in sleuf 1, laag 2 (noordprofiel). Maar ook de afwezigheid van bouw materiaal, bijvoorbeeld vloertegels, zijn ons inziens indicaties dat we mogen stellen dat pas vanaf het midden van de 18de eeuw het terrein terug voor bewoning in gebruik genomen werd.

Ondanks het feit dat er geen fysiek verband kan gelegd worden met de archeologische lagen aangetroffen in de percelen onmiddellijk ten noorden van dit onderzoeksgebied, kan er toch een opmerkelijke gelijkenis vastgesteld worden in aangetroffen sporen en vooral materiaal.

Ook ARON komt tot de conclusie dat de aardewerkvondsten vooral dateren uit de late 11de tot 14de eeuw, ook zij troffen Maaslands Wit aardewerk aan, protosteengoed uit Zuid-Limburg en (handgevormd) grijs aardewerk - gedetermineerd als een vorm van Elmpster aardewerk, vermoedelijk betreft het ook het blauwgrijze aardewerk dat wij aantreffen - en stelden vast dat er een hiaat is naar de moderne tijd.

Wat betreft brandpuinlagen: ten westen van de muur, aangeduid op onderstaande afbeelding met een rode pijl, aangetroffen in de smalle corridor naar de Nederstraat, werden aanzienlijke brandpuinpakketten aangesneden. Ook het roodverbrande muuropervlak duidde op een hevige brand.

In het verslag van ARON wordt herhaaldelijk melding gemaakt van brandlagen, pakketten brandpuin en verbrande leembrokken. Ook dit sluit aan bij onze interpretatie van een huizenrij in vakwerkbouw die door een hevige brand verwoest werden. Ten slotte komt ook ARON tot de vaststelling dat de brand eind 14de eeuw gedateerd kan worden.

Uit dit alles menen wij te mogen besluiten dat, op een aantal accentverschillen na, zoals het blauwgrijs aardewerk, over het algemeen de toch zeer beperkte onderzochte oppervlakte in zone 2, kadastrale perceel 791H, aansluit bij en bevestigt hetgeen als conclusies werd gesteld na het onderzoek door studie bureau ARON op de noordelijk gelegen percelen en de westelijk van perceel 790D gelegen smalle corridor.

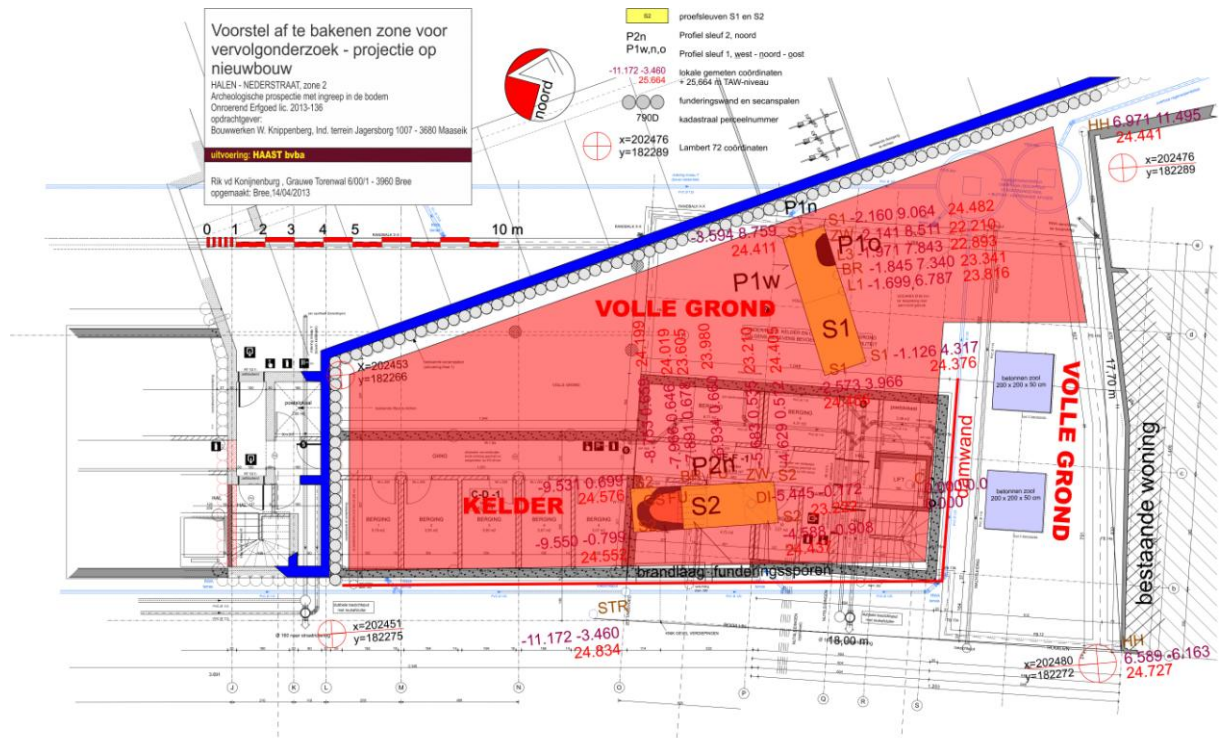
6 aanbevelingen voor het vervolgonderzoek met betrekking tot de vindplaats zone 2

Het resultaat van het beperkte, vooral stratigrafisch onderzoek in zone 2, percelen 790D(partim), 791H en 791^E, bevestigt de conclusies voortvloeiend uit het eerdere archeologisch onderzoek uitgevoerd door studie bureau ARON en verrijkt ze zelfs iets.

Verder archeologisch onderzoek is aanbevolen. De aangetroffen sporen en materiaal bevestigen en verfijnen de resultaten van het onderzoek uitgevoerd door ARON, maar er kan op sommige onderzoeksvragen geen eenduidig antwoord gegeven worden mede door de omstandigheden waarin deze beperkte prospectie werd uitgevoerd en uitgaande van de stelling in de bijzondere voorwaarden dat **Het doel was (is) om met een minimum aan bodemingrepen een maximum aan informatie te bekomen.**

Gelet op de terreinsituatie is een degelijk archeologisch vervolgonderzoek maar mogelijk tussen de damwanden en de secanspalen. Daarbij dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van een bemalingsinstallatie binnen dit gebied. Zowel de bemalingsinstallatie als de secanspalen en de damwanden (Berlinerwand) zullen minstens voor een kleine degradatie van de sporen hebben gezorgd. Daarbij dient ook rekening gehouden met de stabiliteit van de bodem en het feit dat de nieuwbouw

deels gerealiseerd zal worden op nog aan te brengen funderingspalen. Een volledige opgraving zal immers de stabiliteit van de bodem aantasten als bij de heropvulling geen aandacht gegeven wordt aan verdichting van de aanvulgrond.

De onderzoeksvragen die bij het vervolgonderzoek bijzondere aandacht vragen zijn:

- Kunnen er meerdere brandlagen gedetermineerd worden?
- Zijn er nog restanten van de afgebrande gebouwen in situ aanwezig?
- Kan de datering van de brandlagen fijngesteld worden?
- Kan de datering van de stratigrafische opbouw van het terrein dus de bewoning van deze zone in de villa en het oppidum Halen fijngesteld worden?
- Zijn er onder de brandlagen sporen van oudere bewoning aanwezig?
- Kan er, ondanks de scheidingswand tussen de percelen en het verdwijnen van een strook van ca. 2 m breedte aan bodemarchief, toch een aansluiting van sporen gemaakt worden tussen deze zone en het gebied onderzocht door ARON?
- Is hetgeen wij determineren als moederbodem in feite de erosielaag waarvan sprake in het verslag van ARON? Inzet van een bodemkundig / geomorfologisch expert is noodzakelijk.
- Bedekt de erosielaag oudere bewoningsfasen? Zo ja, zijn die dateerbaar?
- Kan via natuurwetenschappelijk onderzoek bepaald worden of de lagen 2 en 3 in de profielen van de sleuven 1 en 2 gedurende langere tijd braak hebben gelegen of gebruikt zijn als "teelaarde" (pollenanalyse, paleobotanisch onderzoek)
- Kan via C14 dateringen de datering van de brandlaag, c.q. brandlagen, fijngesteld worden? (in de wetenschap dat voor de betreffende periode, late middeleeuwen, een afwijking van 30 tot 50 jaar in plus en min een "historisch" verschil kan betekenen)

7° een samenvatting, met vermelding van de vraagstelling, van de gevolgde onderzoeksmethode en de resultaten;

Samengevat kan worden gesteld dat de archeologische sporen bevestigen hetgeen blijkt uit de historische en cartografische bronnen. Halen was een bloeiend handelscentrum van de 11de/12de eeuw

tot eind 15de eeuw. Verschillende kort op elkaar volgende branden en verwoestingen hebben de stad vervolgens “gedegradeerd” tot een stadje met een overwegend landelijk karakter, weinig bewoning en, op basis van het nagenoeg volledig ontbreken van vondsten uit de 16de tot (en met) de 18de eeuw, weinig of geen economisch belang / activiteit.

Vanaf de 18de eeuw leeft de stad enigszins terug op. Naar alle waarschijnlijkheid heeft dit vooral te maken met de ontsluiting van het gebied door onder meer de aanleg van de grote steenweg van Hasselt naar Diest. Toch blijft het landelijk karakter behouden omdat er vooral stadsboerderijen gebouwd worden. Pas na Wereldoorlog 2 komt enige industriële activiteit op gang.

Beantwoording van de onderzoeksvragen:

Zijn er archeologische sporen aanwezig?

Er zijn archeologische sporen aanwezig die zich vooral manifesteren als sporen van een hevige brand, sporen van het ruimen van het terrein na de verwoesting en sporen van bebouwing vanaf de 18de / 19de eeuw. Laag 6 (spoor 6) in het noordprofiel van sleuf 2 wijst op een mogelijk bouwspoor in de periode tussen de brand de herbebouwing van het terrein.

Bevinden de sporen zich in stratigrafisch verband?

De sporen bevinden zich in stratigrafisch verband. De gelaagdheid is vrij eenvoudig: op de moederbodem bevindt zich een pakket brandlagen met sporen van het opruimen van de puinen. De grond afkomstig uit kuilen voor het ruimen van het puin werd waarschijnlijk gebruikt om de sporen van de brand af te dekken. Vervolgens bleef het terrein geruime tijd, vermoedelijk meerdere eeuwen, onbebouwd met uitzondering van een ingreep die zich manifesteert als laag 6 (spoor 6) in sleuf 2. De top laag bestaat uit bouwpuin en sporen van funderingen van de 19de eeuwse bebouwing, afgebroken begin 21ste eeuw.

Hoeveel verschillende lagen/stratigrafie zijn er te onderscheiden in de verschillende proefputten? En hoe zijn die over de verschillende putten heen gelinkt?

Er kunnen 4 lagen onderscheiden worden. Zowel in proefput 1 als in proefput 2 is een quasi identieke opeenvolging van lagen vastgesteld met die uitzondering dat in proefput 1 de rode brandlaag niet aangetroffen werd. Ons inziens ligt die prospectieput buiten de 14de/15de eeuwse bebouwing waardoor enkel restanten van het ruimen van het puin werden aangetroffen.

Bevatten deze lagen archeologische vondsten?

De lagen 3 en 4 bevatten redelijk veel aardewerkscherven gaande van Maaslands wit en Blauwgrijs aardewerk tot protosteengoed en steengoed.

Uit welke periode dateren de vondsten?

Het aardewerk kan gedateerd worden in de periode 11de/12de tot en met 15de eeuw

Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?

De sporen zijn zeer duidelijk afgetekend zowel in de profielwanden als in het oppervlak. Met andere woorden: de sporen zijn zeer gaaf bewaard.

Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?

De sporen kunnen niet toegewezen worden aan één of meerdere structuren. Wel is duidelijk dat er structuren, gebouwen, op het terrein aanwezig waren gelet op de brokken verbrande leem en de hevige brandsporen.

Zijn er post-/laatmiddeleeuwse kelders aanwezig?

In het gedeelte dat onderzocht werd werden geen sporen aangetroffen van postmiddeleeuwse kelders. Die periode ontbreekt trouwens nagenoeg volledig in de aangetroffen sporen en aardewerk. Het is pas vanaf de zogenaamde Moderne Tijd, eind 18de, begin 19de eeuw dat er opnieuw gebouwd wordt op het terrein.

Zijn er één of meerdere vloeren in deze kelders?

Er werden geen sporen van kelders aangetroffen.

Is er onder de kelders nog archeologisch erfgoed aanwezig?

Cfrt antwoord op voorgaande vraag.

Kan het voormalige kerkhof afgebakend worden?

Zijn er nog graven aanwezig of werd het kerkhof volledig geruimd?

Wat is de ouderdom van de graven?

Wat is de densiteit van de begravingen?

Bevinden de graven zich in verschillende stratigrafische niveaus?

Wat betreft de vragen over het kerkhof: het oorspronkelijke kerkhof en de uitbreiding van 1853, in gebruik tot 1913, kon duidelijk afgebakend worden tijdens eerder onderzoek. In deze zone, volledig buiten het kerkveld gelegen, zijn geen sporen van begravingen aangetroffen.

Wat was de invloed van de bestaande bebouwing/verhardingen op het archeologisch erfgoed?

De bestaande bebouwing/verhardingen betreffen bouwpuin afkomstig van de recent afgebroken vroeg 19de eeuwse (tweede helft 18de eeuw voortgaande op de ferrariskaart) panden. De funderingen van deze gebouwen zijn aangezet in de nivelleringslaag die het puin van de laatmiddeleeuwse branden afdekt. Die nivelleringslaag is dermate dik dat de bebouwingssporen de sporen uit de volle en late middeleeuwen niet hebben verstoord. Uitzondering hierop betreft spoor 6, profielput 2. Misschien is dit een restant van een oude waterput.

Is er effectief sprake van een erosiepakket?

Er kon geen spoor vastgesteld worden van een erosiepakket. Wij vermoeden dat er sprake van kan zijn omdat in de historische bronnen ook herhaaldelijk sprake is van overstromingen. Maar, in het erosiepakket werden volgens het verslag van ARON Romeinse en prehistorische artefacten aangetroffen. De dikte van het erosiepakket kon niet vastgesteld worden. Het lijkt ons inziens weinig waarschijnlijk dat dit erosiepakket alle sporen ouder dan de 12de eeuw zou afdekken. Dit houdt immers in dat er een echte modderstroom moet geweest zijn met een zeer verwoestende impact op de gebouwen in de stad uit de volle middeleeuwen. Uit het onderzoek van ARON blijkt ook een vermoeden dat de oudste fase, (eind)11de eeuw?), kan gelinkt worden aan één palenstructuur bestaande uit een reeks van 6 paalgaten die mogelijk deel uitmaakten van een bootvormig gebouw. In totaal werden door ARON 141 sporen als paalkuilen gedetermineerd, waarvan 77, meer dan de helft, dan nog door een vraagteken erbij te plaatsen in de vondstenlijst, als betwifelbaar kunnen beschouwd worden.

Mocht er dus een oudere, middeleeuwse fase zijn dan de 11de/12de eeuw, dan lijkt het ons zeer onwaarschijnlijk dat die begraven ligt onder een erosiepakket.

Dus zouden we kunnen concluderen dat, wat betreft de middeleeuwse stad Halen, ten vroegste vanaf de 11de eeuw er zich een centrum / woonkern begon te vormen rondom een kerk.

Dit wordt deels bevestigd door de historische bronnen. Halen werd een welvarend economisch centrum en in 1189 – eind 12de eeuw - kwam de domeingroep Halen in het bezit van de hertogen van Brabant. In 1206 – begin 13de eeuw - verleende Hendrik I, hertog van Brabant, Halen haar eerste vrijheden.

Het strategisch belang van de stad werd benadrukt door de bouw van een stadsomwalling kort na 1189. In plaats van als villa werd Halen vanaf dan beschreven als oppidum; versterkte stad.²⁵

Op welke hoogte bevindt zich de natuurlijke bodem?

De natuurlijke bodem werd in prospectiesleuf 1 aangetroffen op 1,40 m onder het huidige maaiveld (maaiveld = +24,41 m TAW, moederbodem = +23,01 m TAW)

In sleuf 2 ligt het maaiveld gemiddeld op +24,50 m TAW. De moederbodem werd aangetroffen op +23,70 m TAW

Wat is de impact van de geplande werken op de archeologische waarden?

De geplande werken met ingrepen in de bodem, het bodemarchief, beperkt zich tot het uitgraven en bouwen van kelders aan de Nederstraat op een oppervlakte van ca 120 m². Maar, de impact van die werken zal in die zone zorgen voor een totale vernietiging van het bodemarchief. Buiten die zone is er in de noordoosthoek van het terrein nog een zone van ca. 35 m² bedreigd door het ingraven van twee regenwatercollectoren. De zones daarbuiten zijn eigenlijk niet bedreigd behoudens het heien van betonnen paalfunderingen en het ingraven in de toplaag van regenafvoer naar de regenwaterputten die in de noordoost hoek van het terrein zullen aangebracht worden.

De aan te brengen afwateringsbuizen, op het bouwplan in blauw aangeduid, hebben een diameter van 125 mm en worden aangebracht in de toplaag van het bouwterrein om geen conflict te krijgen met de overloop van de regenwatercollector. Voor de diepte van deze buizen moeten wij ons baseren op de gegevens vermeld op het plan. De afvoerbuis in het noordelijk deel van het terrein zal op boven de kelderdek worden aangebracht. Die kelderdek ligt, afgaande op het dek van de reeds uitgevoerde garagekelder, gelijk met het huidige maaiveld; er zal dus grond aangevoerd worden om het niveau aan te hogen. Maar, zoals aangegeven op het ons ter beschikking gestelde bouwplan, "de positie van de opgetekende afvoerleidingen en riolering (leidingen en putten) is indicatief en ter plaatse aan verder onderzoek onderworpen.

De funderingen van de gelijkvloerse verdieping zullen in het huidige maaiveld ingegraven worden. Zover we konden nagaan zal het kelderniveau liggen op 2,72 m onder het peil van het wegdek. Volgens onze metingen ligt het wegdekniveau op 25,664 m TAW wat betekent dat het kelderniveau op 22,94 m TAW zou komen te liggen.

Kunnen de resultaten van de bureaustudie fijngesteld worden?

De resultaten van de bureaustudie konden fijngesteld worden, eigenlijk materieel aangetoond worden: Uit de historische bronnen blijkt Halen rond 1200 de overgang te maken van villa naar *oppidum*. Uit de verschillende onderzoeken, zowel het onderzoek uitgevoerd door ARON als onze bevindingen, blijkt dit proces waarschijnlijk al een eeuw eerder begonnen te zijn. Halen was een bloeiend handelscentrum, werd eind 15de eeuw en later getroffen door hevige branden en verwoestingen en kent pas een heropleving vanaf de tweede helft van de 18de / begin 19de eeuw,.

Welke onderzoeksvragen moeten bij een eventueel vervolgonderzoek beantwoord worden?

Wat is de te volgen opgravingsstrategie bij een vervolgonderzoek?

De vraag naar het al dan niet bestaan van een erosiepakket blijft bestaan, tegelijk kan men zich echter afvragen of de aanwezigheid van een erosiepakket meer informatie gaat opleveren betreffende de bewoning op die welbepaalde plek in de stad. Het kan ons

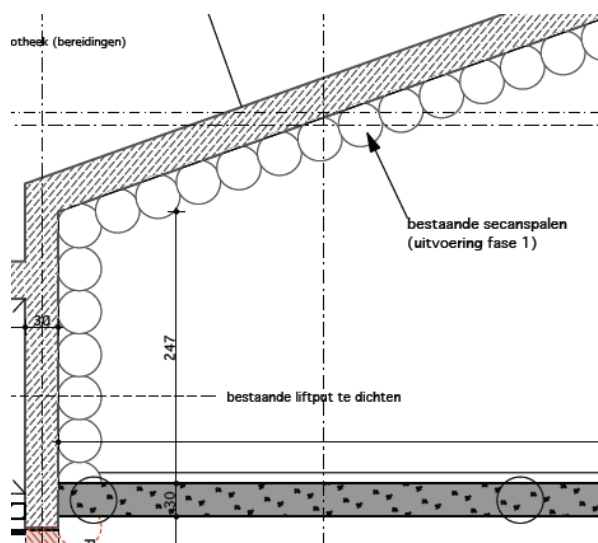
²⁵ GERITS, Jan. (1989) *Historische steden in Limburg*, s.l., MEETS, M. & K. VERHELST (1992) *Een tinnen schotel met Leuvens stadsmerk gevonden te Halen, Limburg* 71, p 69-83.

inziens enkel aanwijzingen opleveren aangaande mogelijke bewoning in oudere (Romeinse ?) perioden ergens in de omgeving van het Halense stadscentrum.

De onderzoeksvragen die bij het vervolgonderzoek bijzondere aandacht vragen zijn:

- Kunnen er meerdere brandlagen gedetermineerd worden?
- Zijn er nog restanten van de afgebrande gebouwen in situ aanwezig?
- Kan de datering van de brandlagen fijngesteld worden?
- Kan de datering van de stratigrafische opbouw van het terrein dus de bewoning van deze zone in de villa en het oppidum Halen fijngesteld worden?
- Zijn er onder de brandlagen sporen van oudere bewoning aanwezig?
- Kan er, ondanks de scheidingswand tussen de percelen en het verdwijnen van een strook van ca. 2 m breedte aan bodemarchief, toch een aansluiting van sporen gemaakt worden tussen deze zone en het gebied onderzocht door ARON ?
- Is hetgeen wij determineren als moederbodem in feite de erosielaag waarvan sprake is in het verslag van ARON? Inzet van een bodemkundig / geomorfologisch expert is noodzakelijk.
- Bedekt de erosielaag oudere bewoningsfasen? Zo ja, zijn die dateerbaar?
- Kan via natuurwetenschappelijk onderzoek bepaald worden of de lagen 2 en 3 in de profielen van de sleuven 1 en 2 gedurende langere tijd braak hebben gelegen of gebruikt zijn als "teelaarde" (pollenanalyse, paleobotanisch onderzoek)
- Kan via C14 dateringen de datering van de brandlaag, c.q. brandlagen, fijngesteld worden ? (in de wetenschap dat voor de betreffende periode, late middeleeuwen, een afwijking van 30 tot 50 jaar in plus en min een "historisch" verschil kan betekenen)

De opgravingsstrategie zou kunnen vertrekken vanuit de stratigrafische gegevens: misschien zijn onder de brandlaag toch nog sporen van structuren te ontdekken of een mogelijk verband tussen de bewoning en de ambachtelijke activiteit, die gelinkt kan worden aan de gevonden ovens. Maar, de nieuwe funderingen en betonnen secanspalen (cfrt bouwplan nivo -1) maken een fysieke aansluiting tussen sporen in de verschillende zones onmogelijk.

Algemeen plan vaststellingen 9/04/2013:

[illegible]